

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**TÜRKÇE VE ARAPÇADA FİİLİMSİLER: SIFAT FİİLERİN
KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ**

Maysam Emad Yaseen AL SBOU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bahri KUŞ

HAZİRAN - 2025

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKÇE VE ARAPÇADA FİİLİMSİLER: SIFAT FİİLERİN
KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Maysam Emad Yaseen AL SBOU

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili

**“Bu tez 03/06/2025 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Zikri TURAN	Başarılı
Doç. Dr. Abidin KARASU	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Bahri KUŞ	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Maysam Emad Yaseen AL SBOU

03/06/2025

ÖN SÖZ

Bu tez, Türk dili ve Arap dili gramer sistemleri içerisinde önemli bir yere sahip olan fiilimsilerden sıfat fiillerin karşılaştırmalı incelemesini konu almaktadır. Çalışmada, hem Türkçede hem de Arapçada fiilimsi yapılar teorik çerçevede ele alınmış; bu yapıların işlevleri, biçimsel özellikleri ve cümle içerisindeki görevleri karşılaştırmalı yöntemle analiz edilmiştir. Türkçedeki sıfat fiillerin tanımı, oluşumu ve kullanımı üzerine yapılan detaylı incelemeler; Arapçada ise sıfat fiil benzeri yapılarla olan karşılaştırmalar, her iki dilin morfolojik ve sentaktik yapısı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Araştırmada, Türkçede sıfat fiillerin yer aldığı metinler ve dil bilgisi kaynakları temel alınmış; Arapçadaki karşılıklarının tespitinde ise klasik Arap gramer kaynakları ile çağdaş gramer çalışmaları esas alınmıştır. Bu bağlamda çalışma, hem dilsel yapılara teorik bir bakış sunmayı hem de öğretici ve karşılaştırmalı bir analiz ortaya koymayı amaçlamaktadır. Türkçe ve Arapça gibi farklı dil ailelerine mensup dillerde ortak ya da benzer yapıların incelenmesi, dil bilimi açısından yeni yaklaşımların geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Bu yüksek lisans tezinin hazırlanmasında, her aşamada bilgi, tecrübe ve akademik rehberliğiyle beni yönlendiren, sabır ve anlayışıyla yolumu aydınlatan çok değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi. Bahri KUŞ'na en içten teşekkürlerimi sunarım. Eğitim hayatım boyunca beni her daim destekleyen, sevgileri ve dualarıyla yanımda olan aileme minnettarım.

Maysam Emad Yaseen AL SBOU

03/06/2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
İŞARETLER.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: TÜRKÇE VE ARAPÇANIN TARİHİ GELİŞİMİ İLE BU DİLLERİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ	5
1.1. Türkçenin Tarihi Gelişimi ve Yapısal Özellikleri	5
1.2. Arapçanın Tarihi Gelişimi ve Yapısal Özellikleri	8
2. BÖLÜM: TÜRKÇEDE VE ARAPÇADA KELİME	15
2.1. Türkçede Kelime	15
2.1.1. Kelime Türleri	17
2.2. Arapçada Kelime	18
2.2.1. Kelime Türleri	18
3. BÖLÜM: TASRİF, İŞTİKAK VE EKLEŞME.....	22
3.1. Tasrif (Çekim)	22
3.2. İştikak (Türetim).....	23
3.3. Arapçada Fiil Yapısı ve Kök Morfolojisi	23
3.4. Ekleşme	25
3.5. Türkçe ve Arapçada Tasrif, İştikak ve Ekleşmenin Karşılaştırılması	26
4. BÖLÜM: FİİLİMSİ KATEGORİSİ VE SIFAT FİLLER	28
4.1. Türkçede Fiilimsi Kategorisi	28
4.1.1. İsim Fiil Kategorisi	30
4.1.2. Zarf fiil Kategorisi.....	32
4.1.3. Sıfat-Fiil Kategorisi.....	35
4.1.3.1. Sıfat-Fiil Ekleri ve Sınıflandırılması.....	36
4.1.3.2. Sıfat-Fiillerin Türkçedeki İşlevi ve Kullanımı.....	36
4.2. Arapçada Fiilimsi Kategorisi.....	38
4.2.1. İsm-i Fā'ıl إسم فاعل	38
4.2.2. İsm-i mef'ûl إسم مفعول	40

4.2.3. İsim-i Fā'il ile Benzer Sıfatlar:.....	41
4.3. Türkçe ve Arapçadaki Sıfat Fiil Kategorilerinin Karşılaştırılması.....	42
SONUÇ	56
KAYNAKÇA.....	58
ÖZ GEÇMİŞ	60



KISALTMALAR

UH : Uzun Hikaye
GH : Gurbet Hikayeleri



İŞARETLER

- + : İsime bağlanmayı, isim kategorisini gösterir
- : Fiile bağlanmayı, fiil kategorisini gösterir.
- Ø : Bir gramer unsurunun, telaffuz edilmeyen ancak fonksiyonu korunan şeklini temsil eder.
- () : Bir sesin ya da şeklin varlığının şartlara ve isteğe bağlı olduğunu ifade eder.



ÖZET	
Başlık: Türkçe ve Arapçada Fiilimsiler:Sıfat Fiillerin Karşılaştırmalı İncelenmesi	
Yazar: Maysam Emad Yaseen AL SBOU	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bahri KUŞ	
Kabul Tarihi: 03/06/2025	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 60 (ana kısım)
Fiilimsiler, her iki dilde de fiil kökenli olmalarına rağmen, isim, sıfat veya zarf görevlerini üstlenebilen özel dil unsurlarıdır. Özellikle sıfat fiiller, cümle içinde sıfat görevini üstlenerek nesnelerin veya durumların niteliklerini belirtir. Bu çalışma, Türkçe ve Arapçadaki fiilimsi yapılar içinde önemli bir yere sahip olan sıfat fiilleri karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Türkçe, Altay dil ailesinin sondan eklemeli yapısını yansıtarak, sıfat fiilleri düzenli eklerle oluşturur ve dilin ifade gücünü artıran sistematik bir yapı sunar. Örneğin, “koşan çocuk” ifadesinde “koşan” fiilin anlamını koruyarak fiil kategorisinden [-] isim kategorisine [+] geçip sıfat görevi üstlenmektedir. Arapçada ise sıfat fiiller, sulâsi kök sistemine dayanan türetim mekanizmaları aracılığıyla oluşur ve genellikle “ism-i fâ’il” ve “ism-i meful” kalıplarıyla ifade edilir. Örneğin, Arapça “كَتَبَ” (yazmak) fiilinden “كَاتِبٌ” (yazan) veya “مَكْتُوبٌ” (yazılan) şeklinde sıfat fiiller türetilir. Bu tez, iki dil arasındaki temel farklılıkları ortaya koymakta ve Türkçede sıfat fiil oluşumunun sistematik, düzenli eklemeli yapısını Arapçanın daha karmaşık türetim sistemi ile karşılaştırarak analiz etmektedir. Yapılan çalışma, her iki dilin tarihsel ve yapısal gelişimleri ışığında sıfat fiil yapılarını detaylı bir şekilde ele almakta, bu yapıların dil öğretimi ve dilcilik açısından önemini vurgulamaktadır. Çalışmada betimsel ve karşılaştırmalı analiz yöntemleri kullanılmıştır. Literatür taraması, tarihsel gelişim incelemesi, dilbilgisel çözümleme ve karşılaştırmalı değerlendirme aşamalarından oluşan yöntemlerle, Türkçe ve Arapça sıfat fiillerin kullanım alanları, yapısal özellikleri ve işlevleri detaylandırılmıştır. Sonuç olarak, bu çalışma, Türkçe ve Arapçanın gramatik sistemlerini karşılaştırarak, dil öğrenimi ve öğretiminde önemli katkılar sağlayacak bilgiler sunmaktadır. Ayrıca, Türkçe ve Arapça dilbilgisi çalışmalarına yeni perspektifler kazandırmakta ve sıfat fiil yapılarının analizlerini genişletmektedir.	
Anahtar Kelimeler: Sıfat Fiiller, Fiilimsiler, Karşılaştırmalı Dilbilgisi, Türkçe, Arapça	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Non-finite Verbs in Turkish and Arabic: A Comparative Study of Adjectival Verbs	
Author of Thesis: Maysam Emad Yaseen AL SBOU	
Supervisor: Assist. Prof. Bahri KUŞ	
Accepted Date: 03/06/2025	Number of Pages: vi (pre text) + 60 (main body)
Non-finite verbals—despite their verbal origin in both Turkish and Arabic—function as nouns, adjectives, or adverbs within sentences. Among these, adjectival participles play a particularly important role by qualifying objects or states. This study aims to conduct a contrastive analysis of adjectival participles in Turkish and Arabic, two typologically distinct languages. Turkish, as a member of the Altaic family with an agglutinative, suffixing morphology, forms adjectival participles through systematic, regular affixation. For example, in the phrase “koşan çocuk” (“the child who is running”), the verb root koş- “run” retains its verbal meaning while shifting into the adjective category (-an), thereby modifying the noun çocuk “child.” In contrast, Arabic derives its adjectival participles from its trilateral root system via established morphological patterns—most notably the ism-i fā‘il (active participle) and ism-i maf‘ūl (passive participle) templates. Thus, from the root k-t-b “write” one obtains kātib “writer/one who writes” and maktūb “written,” each carrying the adjectival function. Employing descriptive and comparative methodologies, the research combines a comprehensive literature review, historical development analysis, detailed grammatical examination, and cross-linguistic evaluation. The structural properties, usage domains, and functional dynamics of Turkish and Arabic adjectival participles are elucidated in light of their respective historical evolutions. Ultimately, this contrastive study not only deepens our understanding of Turkish and Arabic grammatical systems but also offers valuable insights for language teaching, applied linguistics, and further typological research into non-finite verbals.	
Keywords: Adjectival Participles, Non-finite Verbals, Contrastive Grammar, Turkish, Arabic	

GİRİŞ

Fiilimsiler, Türkçenin dilbilgisel yapısında hem fiil hem de isim özelliklerini aynı anda taşıyan, bu özellikleriyle dilin işleyişine zenginlik katan önemli bir kategori olarak öne çıkar. Fiilimsiler, bir yandan fiil kökeninden türetilmiş olmaları dolayısıyla eylem anlamını korurken, diğer yandan isim, sıfat veya zarf görevleri üstlenerek dilin gramer işleyişine esneklik kazandırır. Özellikle sıfat fiiller, Türkçede hem sıfat hem de fiil görevlerini üstlenebilmeleri sayesinde dilin ifade gücünü artıran ve Türkçenin söz diziminde merkezi bir rol oynayan bir alt kategori olarak dikkat çeker. Sıfat fiiller, eylemleri veya durumları nitelendirirken, anlam ve işlev bakımından zengin bir dilbilgisel kategori oluşturur. Bu çok yönlü yapılar, Türkçenin kendine has gramer yapısını yansıtan önemli bir özelliktir ve gerek dilbilgisi çalışmaları, gerekse dil öğretimi için geniş bir araştırma alanı sunar.

Fiilimsiler, özellikle sıfat fiiller, Türk dilbilgisel sisteminde özgün bir yere sahiptir. Bu yapı, dilin Altay dil ailesine mensup olmasının doğal bir yansıması olarak, eklemeli bir sistem üzerine kuruludur. Türkçede sıfat fiiller, cümlede niteleyici bir işlev üstlenir. Bu eklemeli yapı, Türkçenin tarihsel ve yapısal karakteristiklerinden biri olarak karşımıza çıkar ve dilin ifade gücünü artıran sistematik bir düzen sağlar. Örneğin, “koşan çocuk” ifadesindeki -(y)An eki, koşma eylemini gerçekleştiren özneyi nitelendirirken, sıfat fiilin cümlede sıfat görevini üstlenmesini mümkün kılar. Aynı şekilde, “yapılacak işler” örneğinde sıfat fiil, gelecek zamanda gerçekleşmesi beklenen bir durumu betimleyerek dilin zamansal anlam oluşturma kapasitesine katkıda bulunur.

Türkçedeki sıfat fiil yapıları, Arapçadaki benzer kategorilerle karşılaştırıldığında dikkat çekici farklılıklar gösterir. Arapçada sıfat fiiller, genellikle “ism-i fâ’il” ve “ism-i meful” kalıpları üzerinden türetilir. Bu kalıplar, kelime kökünün belirli vezinlere aktarılması yoluyla oluşturulan bir sistem üzerine kuruludur. Örneğin, Arapçada “كَتَبَ” (yazmak) fiilinden “كَاتِبٌ” (yazan) veya “مَكْتُوبٌ” (yazılan) gibi sıfat fiiller türetilir. Ancak bu sistem, Türkçenin eklemeli yapısından farklı olarak daha sistemli bir morfolojik düzen gerektirir ve bu nedenle Arapça, Türkçede olduğu kadar sistematik bir ek mantığına dayanmaz. Türkçedeki sıfat fiiller, yalnızca belirli eklerle oluşturulan düzenli bir sistem izlerken, Arapçada vezin adı verilen kelime kalıplarının gerektirdiği içten kırılma yolunun sürdüğü görülür.

Bu bağlamda, Türkçe ve Arapça arasındaki temel fark, sıfat fiillerin oluşturulma biçiminde yatmaktadır. Türkçede sıfat fiillerin düzenli bir eklemeli yapı üzerinden oluşturulması, onları anlam bakımından çeşitlendirmekle kalmaz, aynı zamanda dilin öğrenimini ve kullanımını da kolaylaştırır. Arapçada ise türetim sistemi, dilin yapısal zenginliğine katkıda bulunsa da daha karmaşık bir süreç içerir. Dolayısıyla, sıfat fiillerin Türkçedeki bu sistematik yapısı, Türkçeyi diğer dillerden, özellikle Arapçadan ayıran önemli bir dilbilgisel kategori olarak değerlendirilebilir.

Türkçenin sıfat fiillerle sağladığı özgün yapı, dilin söz diziminde zengin bir işlevsel çeşitlilik sunar. Sıfat fiiller, özne ve nesne nitelendirmelerinde, tamlama yapılarında ve cümle içinde bağlam oluşturmada kritik bir rol oynar. Bu dilbilgisel kategori, Türkçenin yalnızca zengin bir ifade gücü sunmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda dilin öğretiminde ve öğreniminde de önemli kolaylıklar sağlar. Bu nedenle sıfat fiiller, Türk dilbilgisi çalışmalarında sıkça ele alınan ve dilin temel yapısını anlamada merkezi bir yer tutan bir gramer unsuru olarak değerlendirilmektedir

Çalışmanın Konusu

Bu tez çalışması, Türkçe ve Arapçada fiilimsi yapılar içinde yer alan sıfat fiillerin karşılaştırmalı bir incelemesini konu almaktadır. Fiilimsiler, dilbilgisi açısından hem fiil hem de isim gruplarıyla ilişkili olan, bu iki kategori arasında köprü görevi gören unsurlar olarak tanımlanabilir.

Türkçede “**fiilimsi**” terimi altında sıfat fiiller, zarf fiiller ve isim fiiller yer alırken; Arapçada bu kategoriler “**İsm-i fā‘il**”, “**ism-i mef‘ul**” gibi adlarla ele alınır ve dilbilgisel terminoloji ile tanımlanır. Özellikle sıfat fiiller, her iki dilde de önemli bir yapısal kategori olarak öne çıkmakta ve dilin işleyişindeki çok yönlü işlevleriyle dikkat çekmektedir.

Türkçe ve Arapça, farklı dil ailelerine mensup olmasına rağmen yüzyıllar boyunca kültürel, sosyal ve dini etkileşimler içinde olmuş, bu etkileşimler sonucu gramer yapılarına da karşılıklı yansımalar olmuştur. Bu çalışmada, Türkçe ve Arapçanın fiilimsi yapılarında yer alan sıfat fiillerin işlevsel özellikleri, anlam bağlantıları ve kullanım farklılıkları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Ayrıca bu yapıların her iki dilin tarihi ve yapısal gelişimleri bağlamında nasıl şekillendiği ve hangi gramatik kurallarla düzenlendiği incelenmiştir.

Çalışmanın Önemi

Türkçe ve Arapça, farklı dil ailelerinden gelen iki güçlü ve köklü dil olarak, dünya dilleri arasında dikkat çeken zengin dilbilgisel yapılara sahiptir. Türkçe Altay dil ailesinin sonndan eklemeli bir temsilcisi olarak bilinmekte, Arapça ise Semitik dil ailesinin türetimci ve çekimsel özellikleriyle öne çıkmaktadır. Bu iki dilin dilbilgisel yapıları üzerine yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, hem dilcilik açısından hem de bu dillerin öğretimi ve öğrenimi için büyük bir öneme sahiptir.

Fiilimsiler, hem Türkçe hem de Arapçada, kelimenin anlamını koruyarak fiilden isme geçen, belirli dil işlevlerini yerine getiren ve dilbilgisel çeşitlilik arz eden bir kategori olarak tanımlanabilir. Özellikle sıfat fiiller, bir nesnenin veya öznenin belirli bir durumu ya da niteliğini fiil kökü üzerinden nitelendiren yapılar olarak hem isim hem de fiil işlevlerini bir arada taşır. Türkçede “-en, -an, -dik, -ecek, -miş...” gibi eklerle sıfat fiiller oluşmaktadır, isim tamlamalarında veya cümlelerde tanımlayıcı unsurlar olarak kullanılırken; Arapçada “fā’il” vezni ve “mef’ûl” vezni gibi yapılarla oluşan sıfat fiiller dilin türetim sistemine dayalı bir yapı sergiler. Bu çalışmanın önemi, sıfat fiillerin iki dildeki işlevsel ve yapısal karşılaştırmalarını sunarak, dil öğretimi ve gramer araştırmaları için yeni perspektifler sunmasında yatmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu tezin temel amacı, Türkçe ve Arapçadaki fiilimsi yapılar içinde yer alan sıfat fiilleri detaylı bir şekilde inceleyerek, bu iki dildeki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktır. Çalışma, sıfat fiillerin dilbilgisel işlevlerini, kullanım alanlarını ve yapısal özelliklerini analiz ederek, Türkçe ve Arapçanın dilbilgisel dinamiklerini anlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda çalışmanın hedefleri şunlardır:

1. Türkçe ve Arapçanın tarihi gelişimi ve yapısal özellikleri bağlamında fiilimsi kategorisini ve sıfat fiillerin bu bağlamdaki yerini değerlendirmek.
2. Türkçede sıfat fiillerin eklemeli yapı üzerinden oluşum mekanizmalarını, Arapçada ise türetim ve çekim kurallarına dayalı yapılarını incelemek.
3. Her iki dildeki sıfat fiillerin işlevlerini karşılaştırmalı olarak analiz etmek ve benzerlik ile farklılıklarını belirlemek.
4. Gramatikal karşılaştırmalar ışığında Türkçe ve Arapçanın öğretimi ve öğrenimi için çıkarımlarda bulunmak.

Çalışma ayrıca sıfat fiillerin anlam bilimsel işlevlerini de ele alarak, bu yapıların dildeki rolünü detaylı bir şekilde açıklamayı amaçlamaktadır. Türkçe ve Arapçanın tarihsel, kültürel ve dilbilgisel bağlamları dikkate alınarak yapılan bu analiz, iki dilin gramatik sistemlerini daha iyi anlamak için bir referans niteliği taşıyacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, betimsel ve karşılaştırmalı analiz yöntemlerine dayanmaktadır. Çalışmada kullanılan yöntemler, Türkçe ve Arapça arasındaki dilbilgisel yapılar üzerinde detaylı bir analiz yapılmasını sağlamaktadır:

- 1. Kaynak Tarama:** Türkçe ve Arapçanın dil yapılarında sıfat fiillerle ilgili literatür detaylı bir şekilde taranmış, fiilimsi kategorileri hakkında teorik bilgiler toplanmıştır.
 - 2. Tarihsel İnceleme:** Her iki dilin tarihsel gelişimi ve yapısal özellikleri üzerinden sıfat fiillerin oluşum mekanizmaları değerlendirilmiştir.
 - 3. Dilbilgisel Çözümleme:** Türkçe ve Arapçadaki sıfat fiil örnekleri, ekler, türetim mekanizmaları ve kullanım bağlamları açısından ele alınmıştır.
 - 4. Karşılaştırmalı Değerlendirme:** Sıfat fiillerin iki dildeki işlevleri ve yapısal özellikleri karşılaştırılmış, elde edilen veriler ışığında bir değerlendirme sunulmuştur.
- Bu çalışmanın sonunda, Türkçe ve Arapçanın fiilimsi yapıları özelinde sıfat fiillerin detaylı bir analizi yapılacak, bu iki dil arasındaki farklılıklar ve benzerlikler sistematik bir şekilde değerlendirilecektir. Çalışmanın sonuçlarının, hem dilbilgisi araştırmalara hem de Türkçe ve Arapçanın karşılaştırmalı dil öğretimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. BÖLÜM: TÜRKÇE VE ARAPÇANIN TARİHİ GELİŞİMİ İLE BU DİLLERİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

1.1. Türkçenin Tarihi Gelişimi ve Yapısal Özellikleri

Türkçe, dil sınıflamalarında Altay dilleri teorisi kapsamında ele alınır. Bu teori, Türkçe ile birlikte Moğolca, Tunguzca, Korece ve Japonca gibi dillerin ortak bir kökenden geldiğini ve bu dillerin akraba olduğunu ileri sürer. (Ercilasun, 2004, s.17) Bu teori, tarihsel ve dilbilgisel açıdan güçlü dayanaklara sahip olmakla birlikte, bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Altay dilleri teorisi, 18. yüzyılın ortalarından itibaren dilciler tarafından detaylı şekilde incelenmiştir. Teorinin temelleri, 1838 yılında Estonyalı dilci F. Wiedemann'ın Ural-Altay dillerini Hint-Avrupa dillerinden ayıran özellikleri belirlemesiyle atılmıştır. Wiedemann, bu dillerin belirgin özelliklerini 14 madde hâlinde sıralayarak tesbit etmiştir. Bu 14 maddesi şunlardır:

- “1. Ses uyumu, bütün Ural-Altay dillerinde müşterek bir esastır.
2. Bu dillerde gramatik cinsiyet yoktur.
3. Artikeller bulunmaz.
4. Tasrif, eklerle yapılır.
5. İsimlerin çekiminde mülkiyet eki kullanılır.
6. Fiil şekilleri zengindir.
7. Hint-Avrupa dillerindeki prepozisyon yerine postpozisyon kullanılır.
8. Sıfatlar isimlerden önce gelir.
9. Sayı sözlerinden sonra çokluk eki kullanılmaz.
10. Mukayese, ablativ (-den hâli) ile yapılır.
11. Yardımcı fiil olarak “habere” (malik olmak) yerine “esse” (olmak, imek) kullanılır.
12. Ural-Altay dillerinin birçoğunda menfî hareket için hususî fiil vardır.
13. Soru eki mevcuttur.
14. Bağlar yerine fiil şekilleri kullanılır” (Ercilasun, 2004, s.18).

Türk dili, tarih boyunca farklı coğrafi, kültürel ve sosyal etkileşimlerin sonucunda sürekli değişim ve gelişim göstererek zenginleşmiştir. Bu süreçte dilin evrimini ve yapısal özelliklerini anlamak için tarihsel dönemlere ayrılması, dilbilgisi çalışmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Ahmet Caferoğlu'nun yaptığı sınıflandırmaya göre, Türk dili

üç ana tarihî devreye ayrılmıştır: Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Yeni Türkçe. Her bir dönem, dilin gelişimi, kültürel etkiler ve yazılı kaynaklar açısından farklı özellikler sergilemektedir. (Caferoğlu, 1984, s.54).

1. Ana Türkçe Dönemi (Proto-Türkçe / m.ö. 4000 – m.s. 6. yüzyıl)

Bu dönem, yazılı belgelerin bulunmadığı ve tamamen sözlü iletişime dayalı bir evreyi kapsar. Türkçenin diğer Altay dilleriyle (Moğolca, Tunguzca, Mançuca vb.) ortak özellikler taşıdığı bu dönem, “Proto-Türkçe” olarak adlandırılır. Bazı dilciler bu dönemi daha geniş kapsamlı “Altayca” ailesi içinde değerlendirmekte, bazıları ise bu görüşe karşı çıkmaktadır.

Ana Türkçe, zamanla iki ana kola ayrılmıştır: 1) Ana Ogurca: Bu kol, daha çok Batı Türk lehçelerinin kökenini oluşturur ve günümüzde yalnızca Çuvaş Türkçesi bu kolun yaşayan temsilcisidir. 2) Ana Oğuzca (Orta Türkçe): Günümüzdeki hemen hemen bütün Türk lehçelerinin bağlı olduğu koldur. Eski Türkçe ve ondan sonra gelişen yazı dilleri bu koldan türemiştir.

Bu dönem, yazılı veri eksikliği nedeniyle kuramsal varsayımlarla değerlendirilmektedir. Ancak ses değişimleri, yapı bilgisi ve ortak kelime hazinesi gibi unsurlar üzerinden dilin proto biçimi hakkında çıkarımlar yapılabilmektedir.

2. Eski Türkçe Devri (VI.-XI. Yüzyıllar)

Türkçenin ilk tarihî devresi olan Eski Türkçe, Göktürk, Uygur ve Eski Kırgız şivelerini içermektedir. Bu dönem, Türk dilinin ilk yazılı belgelerinin ortaya çıktığı ve dilin bağımsız bir kimlik kazanmaya başladığı süreci temsil eder. Eski Türkçe’nin en önemli kaynakları, Göktürk Yazıtları (Orhun Abideleri) ve Uygur metinleridir.

3. Orta Türkçe Devri (X.-XVII. Yüzyıllar)

Türk dilinin ikinci dönemi olan Orta Türkçe devri, X.-XV. yüzyıllar arasını kapsamaktadır. Bu dönem, Türkçenin farklı coğrafyalarda farklı lehçe ve ağızlar üzerinden geliştiği, dinî ve edebî eserlerin yazıldığı ve Türk dilinin kültürel etkileşimlerle zenginleştiği bir dönemdir.

Bu devrede yer alan şiveler şunlardır: Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Erken Azerbaycan Türkçesi, Bilinmeyen Orta Asya Türkçesi.

Orta Türkçe devri, Türkçenin yazı dilindeki zenginleşme, bölgesel çeşitlenme ve diğer dillerle (Farsça, Arapça) etkileşimi açısından oldukça önemli bir dönemdir. Bu dönemde yazılan eserler, Türk dilinin modern lehçe ve ağızlarının temellerini oluşturmuştur.

4. Yeni Türkçe Devri (XVI. – 20. Yüzyıl)

Yeni Türkçe devri, XVI. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıla kadar uzanan süreçte gelişen dil evrimini ifade eder. Bu dönem, Türkçenin modern yapıya kavuştuğu ve standart bir dil kimliği kazandığı bir süreçtir.

Yeni Türkçe devrinin ilk aşamalarında Osmanlı Türkçesi hakimdir. Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça kelimelerle zenginleşmiş, ancak Türkçenin eklemeli yapısını koruyarak dilin temel özelliklerini muhafaza etmiştir. Divan edebiyatı bu dönemin en önemli ürünlerinden biridir.

Çağdaş Türkçe, XX. yüzyılda gerçekleşen dil devrimi ve modernleşme hareketleri, Türkçenin sadeleşmesini ve öz Türkçe kelimelerin kullanımının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Günümüzde Türkiye Türkçesi, standart bir dil olarak eğitim, medya ve resmi yazışmalarda kullanılmaktadır.

5. Günümüz Türkçesi (Modern Türkçe) (20. yy. - ...)

Bu devrede Oğuz şive grubu, Doğu Türkçesi ve Kıpçak şive grubu olmak üzere üç ana grup bulunur. Oğuz şive grubunu Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Güney Kırmızı Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Horasan Türkçesi oluşturur. Doğu Türkçesi ise Özbek Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesi oluştururken Kıpçak şive grubunu ise Kazak, Kırgız, Başkurt, Tatar, Karaçay-Balkar, Nogay, Karakalpak, Kumuk ve Karaim Türkçeleri oluşturur.

Türkçenin dilbilgisel yapısı, tarih boyunca birçok dilci tarafından hayranlıkla incelenmiş ve bu dilin kendine özgü sistematik yapısı çeşitli yönleriyle vurgulanmıştır. Max Müller, Türkçenin gramer sistemini bir dilin sahip olabileceği en üst düzey düzenlilik ve sadelik örneği olarak tanımlamış ve Türkçeyi yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda insan zihninin ve ruhunun dil yapısındaki yetkinliğini gösteren bir sistem olarak

nitelendirmiştir. Müller'e göre Türkçenin sarf (gramer) yapısı, fiil, isim ve diğer dil unsurlarındaki uyumluluk ve düzenlilikle hayranlık uyandırır. Bu sistem, dilin bütünlüğünü koruyan ve işleyişini kolaylaştıran açıklık ve sadelikle donatılmıştır. (Caferoğlu, 1984, s.24)

Türkçenin bu özelliği, onun yalnızca bir dil olarak değil, aynı zamanda bir zihin sistemi olarak ele alınmasını sağlar. Fiil çekimleri, isim tamlamaları ve türetim mekanizmaları, Türkçede gramerin matematiksel bir kesinlik ve estetik bir uyum içinde işlemesini mümkün kılar. Türkçenin dil yapısındaki bu sadelik, aslında onun derinliğini ve zenginliğini temsil eder. Müller'in vurguladığı bu düzenlilik, Türkçenin kök ve ek sistemindeki mükemmel entegrasyonla yakından ilişkilidir.

Türkçe, morfolojik açıdan ekleşmeli bir dil olarak tanımlanır. Bu yapı, Türkçenin kelime yapısında köklere eklerin eklenmesiyle yeni kelimeler türetme ve bu kelimelere gramatik işlevler kazandırma esasına dayanır.

Max Müller'in ifadeleri, Türkçenin morfolojik yapısını vurgularken dilin düzenli ve uyumlu yapısına olan hayranlığı dile getirir. Türkçede gramer sistemi, yalnızca dilbilgisel kuralların düzenli bir şekilde işlemesiyle kalmaz, aynı zamanda bu düzenlilik estetik bir bütünlük oluşturur. Bu bütünlük, Türkçenin eklemeli yapısının yanı sıra ses uyumu, cümle dizimi ve anlam ilişkilerindeki denge ile tamamlanır.

Türkçenin eklemeli yapısı, dil kullanıcılarına anlam yaratma ve ifade etme konusunda geniş bir hareket alanı sağlar. Eklerin köke eklenerek anlam yaratması, dilin hem esnek hem de sistematik bir yapıya sahip olmasına katkıda bulunur. Bu özellik, Türkçeyi öğrenenler ve konuşanlar için kolaylık sağlarken aynı zamanda dilin zengin ifade gücünü ortaya çıkarır.

1.2. Arapçanın Tarihi Gelişimi ve Yapısal Özellikleri

Arap dili, kökeni ve gelişimi açısından Samî dilleri ailesinin en önemli ve en işlenmiş üyelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu aile, dünya dilleri arasında kendine özgü yapısı, tarihi derinliği ve kültürel etkisiyle dikkat çeker. Samî dilleri ailesi, Eski Babilce, Akadca, İbranice, Aramca ve Arapça gibi birçok dili içine alır ve bu dillerin ortak özellikleri, kültürel zenginlikleri ile tarihsel etkileri sayesinde dil çalışmalarında önemli bir yer tutar.

Samî dilleri, özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde tarih boyunca büyük bir kültürel ve siyasi etkiye sahip olmuştur. Bu dil ailesinin karakteristik özellikleri arasında üç harfli kök sistemine dayalı bir yapı, gramatik cinsiyet, zengin fiil yapıları ve 4 karmaşık çekim sistemleri bulunur. Arap dili, bu özelliklerin en yetkin şekilde işlendiği, zengin bir edebiyat ve bilim dili olarak gelişim gösterdiği bir dildir. (Ercilasun, 2004, s.22)

Arap dili, tarihsel olarak Arap Yarımadası'nın kuzey ve güney bölgelerinde konuşulan çeşitli diyalektlerin birbirine karışması ve kaynaşması sonucunda ortaya çıkmıştır (Caferoğlu, 1984, s.55) Bu süreç, hem coğrafi hem de sosyal etkileşimlerin etkisiyle gelişmiş ve Arapçayı, zengin bir dil yapısına sahip bir iletişim aracı haline getirmiştir. Arap dilinin kökeni, yalnızca bu diyalektlerin karışımıyla değil, aynı zamanda bölgedeki kültürel ve ticari etkileşimlerle de şekillenmiştir.

Arap dili, tarih boyunca zengin bir sözlü ve yazılı mirasa sahip olmuş ve bu birikim, özellikle sözlük çalışmalarıyla kendini göstermiştir. Arapçanın kelime hazinesini anlamak ve dilin yapısını çözümlemek amacıyla yazılan eserler, dil tarihinde önemli bir yere sahiptir. Arap dilinde yazılmış en eski ve en önemli eserler arasında “**Kitāb el-Ayn**”, “**el-Cümhere**”, “**el-Kāmūs el-Muhît**” ve “**Lisānū'l-Arab**” bulunmaktadır. (Ercilasun, 2004, s.30) Bu eserler, Arapçanın sözlük bilimi alanında zengin bir mirasa sahip olmasını sağlamış ve dilin inceliklerini ortaya koymada büyük bir katkı sunmuştur.

Adı geçen **Kitāb el-Ayn**, **el-Cümhere**, **el-Kāmūs el-Muhît** ve **Lisānū'l-Arab** gibi klasik sözlük çalışmaları yalnızca Arapça kelimelerin anlamlarını açıklamakla kalmamış, aynı zamanda Arap dilinin yapısal özelliklerini, kök sistemini, türetme mekanizmalarını, gramer unsurlarını ve fonetik yapısını ortaya koymuştur. Bu yönleriyle söz konusu eserler, Arapçanın yalnızca bir iletişim aracı değil; aynı zamanda sistemli ve tarihî gelişimi olan bir dil olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bu sözlükler, Arapçanın zengin kelime hazinesini, kök sistemini ve gramer yapısını ortaya koyarak, dilin işleyiş mekanizmalarını anlamamızı sağlamıştır. Her biri kendi döneminde büyük bir boşluğu doldurmuş ve sonraki dil çalışmaları için temel oluşturmuştur. Arapçanın bu eserler aracılığıyla sistematik bir şekilde incelenmesi, dilin hem klasik döneminde hem de günümüzde kültürel ve edebi bir araç olarak değerini artırmıştır. Bu sözlüklerin her biri, Arap dilinin evrensel bir zenginliğe dönüşmesine katkıda bulunmuş ve Arapçayı eşsiz bir konuma yerleştirmiştir. (Ercilasun, 2004, s.35)

Kitāb el-Ayn, Arapçanın ilk sözlüklerinden biri olarak kabul edilir ve Arap dilinin yapısını anlama yolunda büyük bir kilometre taşıdır. Bu eser, Arapçanın kök sistemini esas alarak kelimeleri düzenleyen ve her bir kelimenin etimolojik kökenine inen ilk kapsamlı çalışmadır. Kitabın adı olan “el-Ayn”, Arapçanın kök harflerinden biri olan “ع” harfini ifade eder ve bu harf, kitabın sistematik bir düzende yazıldığını göstermektedir. **Halil bin Ahmed el-Ferahidi** tarafından yazılan bu eser, Arap dilinin ses bilgisi, kelime türetme sistemi ve gramer yapısı hakkında detaylı bilgiler sunarak sonraki sözlük çalışmalarına temel oluşturmuştur.

El-Cümhere, Arap dilciliğinde önemli bir başka yapı taşıdır. **İbn Düreyd** tarafından kaleme alınan bu eser, Arapçanın kelime hazinesini derinlemesine inceleyen bir sözlük çalışmasıdır. El-Cümhere, kelimeleri alfabetik sırayla düzenleyerek dilbilgisel kuralları ve kelimelerin kökenlerini açıklamış, Arapçanın zengin gramer yapısına ışık tutmuştur. İbn Düreyd’in eseri, sadece sözlük bilgisi vermekle kalmamış, aynı zamanda kelimelerin kullanımlarına ve anlamlarına dair örnekler sunarak edebi bir kaynak haline gelmiştir.

El-Kāmûs el-Muhît, Arapça sözlük geleneğinin en bilinen eserlerinden biridir. **Fairuzabadi** tarafından yazılan bu eser, Arapçanın kelime hazinesini kapsayan sistematik bir sözlük çalışmasıdır. El-Kāmûs el-Muhît, sadece Arap dünyasında değil, İslam coğrafyasının geniş bir bölümünde kullanılan bir başvuru kaynağı haline gelmiştir. Kelimeleri kök harflerine göre düzenleyen bu eser, hem klasik Arapça hem de İslam kültürünün terminolojisi açısından zengin bir içerik sunmaktadır.

Arap dilinin en kapsamlı sözlüğü olarak kabul edilen **Lisānū’l-Arab**, **İbn Manzur** tarafından derlenmiş ve tamamlanmıştır. Bu eser, Arapçanın kelime hazinesini en geniş kapsamda ele alan ve detaylı açıklamalar sunan bir dil çalışmasıdır. Lisānū’l-Arab, Arap dilinin sadece sözlük bilgisiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda dilin tarihine, kültürel zenginliklerine ve kullanım alanlarına dair bilgiler sunmuştur. İbn Manzur, bu çalışmasında hem önceki sözlüklerden faydalanmış hem de kendi gözlemleri ve analizleriyle dilin zenginliğini daha ileri bir seviyeye taşımıştır.

Arapça, diğer Samî dillerinden farklı olarak İslamiyet’in kutsal kitabı Kur’an-ı Kerim aracılığıyla hem dini hem de kültürel bir dil haline gelmiş ve bu özellikleriyle küresel bir etkiye sahip olmuştur. Arap dili, hem fonetik hem de gramer açısından oldukça sistematik bir yapı sergiler. Bu yapı, Arapçanın diğer diller üzerinde etkili olmasını ve geniş bir coğrafyada yayılmasını sağlamıştır.

Modern dönemde Arapça, konuşma dili (Ammice) ve yazı dili (Fusha) olmak üzere iki ana formda devam etmektedir. Ammice, Arap dünyasındaki her ülkenin kendine özgü yerel lehçelerini ifade ederken, Fusha uluslararası iletişim, medya ve resmi belgeler gibi alanlarda standart dil olarak kullanılmaktadır. Bu iki form arasındaki fark, Arap toplumlarının günlük yaşamda ve resmi alanlarda farklı dil yapıları kullanmasına yol açmıştır.

Arapça, bükümlü gramer yapısı ve detaylı dilbilgisel kurallarıyla, dil tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu yapı içinde **türetim** kavramı, dilin kelime oluşturma mekanizmalarını anlamak için kritik bir öneme sahiptir. Geleneksel olarak Arap dilcileri, türetim kavramını **istikāk** terimiyle ifade etmiş ve bu terim etrafında derinlemesine çalışmalar yapmışlardır. İstikāk, kelime türetme süreçlerini ve bu süreçlerin anlam, biçim ve yapı üzerindeki etkilerini açıklayan bir dilbilgisi kavramıdır. Tarih boyunca Arap dilcileri tarafından istikāk üzerine çeşitli tanımlar yapılmış ve bu tanımlar türetim sürecinin farklı boyutlarını anlamaya yönelik zengin bir perspektif sunmuştur. (Gündüzöz, 2015, s.15)

İstikāk kavramını anlamak için, bu konuda yapılan tanımları incelemek faydalı olacaktır. Bu tanımlardan biri, istikākı “çeşitli morfolojik kalıplara girebilen bir kökten türev kelimenin oluşturulması” şeklinde ifade eder. Bu tanım, Arapçanın temel dil yapısına ışık tutar ve kök sisteminin, dilin türetme mekanizmalarındaki merkezi rolünü açıklar. Arapçada kelimeler, genellikle üç harfli bir kök üzerinden türetilir ve bu kökten farklı kalıplar oluşturularak yeni kelimeler meydana getirilir. Örneğin, “كَتَبَ” (ketebe - yazdı) kökünden “كَاتِبٌ” (kātib - yazar), “كِتَابٌ” (kitap - yazı), “مَكْتُوبٌ” (mektup - yazılmış şey) gibi farklı kelimeler türetilir. Bu süreç, kökün anlamını koruyarak farklı kelimeler türetme kapasitesi ile Arapçanın morfolojik zenginliğini ortaya koyar.

Bir diğer tanım, istikākı “anlam ilişkisi gözetilerek, bazı biçimsel değişikliklerle bir kelimedenden başka bir kelimenin türetilmesi” olarak açıklar. Bu yaklaşım, türetme sürecinde sadece biçimsel değişikliklerin değil, aynı zamanda anlam ilişkilerinin de dikkate alındığını vurgular. Arapçada türetilen kelimeler arasında genellikle derin bir anlam bağı bulunur. Örneğin, “عَلِمَ” (bilmek) kökünden türeyen “عَالِمٌ” (ālīm - bilen kişi) ve “مَعْلُومٌ” (ma'lūm - bilinen şey) kelimeleri, aynı anlam alanına işaret eden, ancak farklı dilbilgisel işlevlere sahip türevlerdir.

Bir başka tanım ise, istikākı “lafız ve anlam ilişkisi gözetilerek, bir kelimedenden yeni bir kelime meydana getirilmesi” olarak ifade eder. Bu tanım, türetme sürecinin hem fonetik

hem de semantik boyutlarını ön plana çıkarır. Lafız, kelimenin biçimsel özelliklerini ifade ederken, anlam ilişkisi, türetme işleminin bağlamını ve dilsel mantığını açıklar. Bu süreç, Arapçanın kök sistemine dayalı yapısını güçlendiren bir özelliktir. Örneğin, “ضَرَبَ” (darabe - vurmak) kökünden türeyen “ضارب” (dārib - vuran kişi) ve “مَضْرُوب” (ma’dūb - vurulan şey) kelimeleri, lafız ve anlam ilişkisini net bir şekilde gösterir.

Son tanımda ise, istikāk “bir anlam ve terkip ilişkisi çerçevesinde, kalıplarda yapılan değişikliklerle bir kelimedenden başka bir kelimenin oluşturulması” olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, türetme sürecinde kullanılan kalıpların rolüne ve bu kalıpların kelimenin anlamını ve işlevini nasıl şekillendirdiğine odaklanır. Arapçada her kalıp, belirli bir dilbilgisel işlevi ifade eder ve türetme işlemi bu işlevlerin dikkate alınmasıyla gerçekleştirilir. Örneğin, “خَرَجَ” (harece - çıkmak) kökünden türeyen “خارج” (hāric - çıkan kişi) ve “مَخْرَج” (mahrec - çıkış yeri) kelimeleri, kalıp değişiklikleriyle farklı işlevlere sahip kelimelere dönüşmüştür.

Bu tanımlar, istikākın Arapçanın kelime türetme sisteminde oynadığı merkezi rolü açık bir şekilde ortaya koyar. İstikāk, yalnızca kelimelerin türetilmesini sağlayan bir mekanizma değil, aynı zamanda dilin işlevselliğini artıran ve kelime hazinesini genişleten bir sistemdir. Arapçanın zengin kök yapısı ve sistematik morfolojik özellikleri, istikākın dilde derinlemesine yerleşmesini sağlamış ve bu mekanizma sayesinde Arap dili, dünya dilleri arasında benzersiz bir konuma ulaşmıştır.

Sonuç olarak, istikāk kavramı, Arap dilinin yapısal özelliklerini anlamada kilit bir rol oynar. Bu süreç, hem dilin fonetik hem de semantik boyutlarını kapsar ve Arapçanın kelime türetme mekanizmalarının temelini oluşturur. Gündüzöz’ün de belirttiği gibi, tarih boyunca yapılan tanımlar, istikākın farklı boyutlarını açıklayarak bu kavramın ne denli zengin ve kapsamlı olduğunu ortaya koymaktadır. (Gündüzöz, 2015, s.15)

Dil yapısı açısından Arapça, bükümlü bir dil olarak öne çıkar. Sami dillerine özgü bir yapıya sahip olan Arapçada, sözcükler üçlü köklerden türetilir. Bu köklere başta, ortada ve sonda yer alan eklemelerle (zāid harflerle) çeşitli anlamlar kazandırılır. Kelime türetiminde büküm ve çekimle elde edilen yapı, Arapçayı zengin bir morfolojik yapıya sahip kılar. Örneğin, Arapça kelimeler kök-temelli bir sisteme göre türetildiğinden, dilde aynı kökten gelen farklı kelimeler, birbirleriyle anlamsal ilişki kurar. Bu yapı sayesinde Arapça, kelime türetme sisteminde esneklik gösterir ve kök sistemine dayalı zengin bir anlam ağı kurar.

Sonuç olarak, Arap dili, Sami dilleri ailesinin bir üyesi olarak tarih boyunca geliştirdiği kök-temelli türetim sistemi, zengin morfolojik yapısı ve anlam ilişkilerine dayalı düzeniyle dünya dilleri arasında benzersiz bir konuma sahiptir. Kelime türetme süreçlerinde köklere dayanan sistematik yöntemleri sayesinde, hem fonetik hem de semantik açıdan güçlü bir yapı sergileyen Arapça, sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda edebiyat, bilim ve kültür alanlarında da bir medeniyet dili olarak önemli bir yere sahiptir. Arapçanın bu özellikleri, dili hem tarih boyunca hem de günümüzde zenginleştiren temel unsurlar olarak öne çıkmakta ve onu dilcilik açısından incelenmeye değer bir dil haline getirmektedir.

Değerlendirme

Türkçe ve Arapçanın tarihî gelişimi ve yapısal özellikleri, bu iki dilin farklı dil ailelerine mensup olmalarına rağmen sahip oldukları zenginlik ve gramer sistemleriyle dünya dilleri arasında öne çıktığını göstermektedir. Türkçe, Altay dilleri teorisi kapsamında ele alınırken, Arapça Samî dilleri ailesinin önemli bir üyesi olarak değerlendirilir. Bu iki dilin kökeni, dilbilgisel yapısı ve tarih boyunca geçirdiği değişim süreçleri, onların dil zenginliğini ve kültürel etkisini anlamada önemli bir çerçeve sunar.

Türkçe, kök ve eklerden oluşan eklemeli yapısıyla düzenli ve sistematik bir gramer yapısına sahiptir. Altay dil ailesi içinde Türkçenin özellikle ses uyumu, gramatik cinsiyetin bulunmaması ve tasrif sistemindeki düzenlilik gibi özellikleri, onu diğer dillerden ayıran belirgin unsurlardır. Tarih boyunca farklı dönemler geçiren Türkçe, her dönemde kendine özgü bir yapı sergilemiş ve coğrafi etkilerle çeşitlenmiştir. Bu bağlamda, Eski Türkçenin Göktürk ve Uygur Yazıtları gibi metinlerle yazılı olarak kaydedilmiş olması, Türkçenin dünya dilleri arasında en eski yazılı belgelerden birine sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Osman Nedim Tuna'nın "Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi" başlıklı makalesi, Türkçenin yaşı ve kökeni konusundaki tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Tuna, Sümerce ile Türkçe arasındaki kelime düzeyindeki benzerliklerin, dilin tarihî derinliğini ve kökenlerini anlamada önemli bir kaynak sunduğunu belirtir.

Sümercedeki bazı sözcüklerin Türkçe ile fonetik ve anlam açısından benzerlik göstermesi, Türkçenin tarih öncesi dönemlere kadar uzanabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda Tuna, bazı Sümerce kelimelerin Türkçede karşılık bulmasını tesadüfi değil, tarihî bir bağın göstergesi olarak yorumlamaktadır. Örneğin, Sümerce GUD (öküz, sığır)

ve Eski Türkçe ud (öküz) arasında kurulan ilişki, bu tür benzerliklerin anlam ve yapı açısından dikkat çekici olduğunu ortaya koymaktadır. Sümerce ve Türkçe arasındaki bu tür bağlantılar, Türk dilinin yazılı tarihten önceki dönemlerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. (Tuna, 2020, s.1) Orta Türkçe ve Yeni Türkçe dönemleri ise dilin kültürel, edebî ve sosyal açılardan zenginleştiği süreçler olarak öne çıkar.

Arapça, kök-temelli bükümlü bir dil olarak, Samî dilleri ailesinin en işlenmiş üyelerinden biridir. Dilin üç harfli kök sistemine dayalı yapısı, zengin fiil ve isim türetme mekanizmaları sunar. Bu özellikler, Arapçayı yalnızca bir dil değil, aynı zamanda bilim, edebiyat ve kültür alanlarında etkin bir medeniyet aracı haline getirmiştir. Arapçanın kuzey ve güney diyalektlerinin kaynaşmasından oluşması, dilin kökenindeki coğrafi ve sosyal etkileşimlerin etkisini açıkça ortaya koyar. Ayrıca, Arap dilinde yazılmış sözlüklerin, özellikle “Kitāb el-Ayn” ve “Lisānū’l-Arab” gibi eserlerin, dilin yapısal özelliklerini ortaya koymada ve kelime hazinesini sistematik hale getirmede önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Bu iki dil, yapı ve işleyiş açısından birbirinden farklılık gösterse de her biri kendi bağlamında zengin ve işlenmiş bir dil olarak kabul edilir. Türkçe, eklemeli bir yapı ile sistematik bir düzen sunarken, Arapça kök-temelli bir sistemle morfolojik esneklik sağlar. Türkçenin gramatik yapısı, dilin öğrenimini kolaylaştıran düzenlilik ve sadelik sunarken; Arapçanın detaylı türetim mekanizmaları, dilin ifade gücünü ve kültürel derinliğini artırmaktadır.

Sonuç olarak, Türkçe ve Arapça, tarihî derinlikleri ve yapısal özellikleriyle diller arasında önemli bir yere sahiptir. Bu dillerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, yalnızca gramer açısından değil, aynı zamanda kültürel ve tarihsel çalışmalar için de zengin bir araştırma alanı sunmaktadır. Türkçe ve Arapça, hem geçmişte hem de günümüzde farklı coğrafyalarda kültürel aktarımın, bilimsel üretimin ve edebiyatın taşıyıcıları olarak işlev görmeye devam etmektedir.

2. BÖLÜM: TÜRKÇEDE VE ARAPÇADA KELİME

Arapça ve Türkçe, köklü tarihsel geçmişleri ve farklı dil ailelerine mensubiyetleriyle dikkat çeken iki önemli dildir. Arapça Sami diller ailesine, Türkçe ise Altay dillerine mensuptur. Bu dil ailelerinin farklılıkları, bu dillerde kullanılan kelimelerin yapısal ve işlevsel özelliklerinde de kendini göstermektedir. Kelime türlerinin incelenmesi, bir dilin yapısını anlamak ve o dilin mantığını çözmek açısından temel bir adımdır. Bu bölümde, Arapça ve Türkçe kelime türleri tanımlanacak, tasnifleri ayrıntılı bir şekilde ele alınacak ve karşılaştırmalarla benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulacaktır.

2.1. Türkçede Kelime

Kelimenin tanımı, Türk dilcileri tarafından genellikle benzer bir temele dayanmakla birlikte, dilin işlevine, yapısına ve anlam ilişkisine farklı açılardan yaklaşılarak çeşitli şekillerde yapılmıştır. Bu tanımlar, kelimenin yalnızca anlam taşıyan bir birim olmasıyla sınırlı kalmayıp, cümledeki dilbilgisel görevine, ses birimlerinin birleşimine ve toplumsal bağlamda üstlendiği kültürel rolüne de dikkat çekmektedir. Her bir tanım, kelimenin dil içerisindeki işlevini daha kapsamlı bir perspektifle ele almakta ve dilin yapısal zenginliğini yansıtmaktadır.

Türkçede "kelime" kavramı üzerine yapılan tanımlar, farklı yazarlar tarafından çeşitli yönleri vurgulanarak ele alınmıştır. Ancak bu tanımlar arasında dikkat çekici ortaklıklar ve anlam yönünden belirli ayrışmalar da bulunmaktadır.

Tanımların ortak yönü, kelimeyi anlamlı bir ses birimi olarak görmeleridir. Ediskun (2004), Gencan (2001), Oğuzkan (2001), Topaloğlu (1989) ve Ergin (1998) gibi dilciler, kelimenin tek başına ya da cümlede bir görevle kullanılan, anlam taşıyan ses grupları olduğunda birleşmektedir. Ayrıca, gramatik görev vurgusu da pek çok tanımda tekrar edilmiştir. Bu yönüyle kelime, yalnızca bir kavramı adlandırmakla kalmaz; aynı zamanda dilbilgisel bir işlev de üstlenir.

Tanımların farklılaştığı noktalar ise daha çok kelimenin toplumsal, düşünsel ve kültürel yönlerinin vurgulanıp vurgulanmamasında ortaya çıkar. Özellikle Atabay, Özel ve Kutluk (2003), kelimeyi yalnızca bir dilsel birim olarak değil; aynı zamanda kültürel bir değer, toplumsal bir anlaşma ürünü ve düşünce-ses birlikteliği olarak tanımlayarak, daha geniş ve sosyolinguistik bir çerçeve sunmuştur.

Benzer şekilde Zeynep Korkmaz (2007), kelimenin zihinde somut ya da soyut bir kavrama karşılık gelmesini ve kavramlar arasında geçici ilişkiler kurma işlevini vurgulayarak, kelimenin yalnızca biçimsel ya da işlevsel değil, anlamsal ve zihinsel temsillerle de ilişkili bir birim olduğunu ifade etmiştir.

Tahsin Banguoğlu (2007) ise kelimeyi, dile özgü "anlam birlikleri" olarak görmüş; bu da kelimenin her dilde farklı şekillerde anlam kazandığını ve anlamın dile bağlı olarak kurulduğunu ima eder.

Sonuç olarak, kelime kavramı üzerine yapılan tanımlar şu üç ana ekseninde birleşmektedir:

- Ses birimi: Kelimenin bir veya birkaç heceden oluştuğu vurgulanır.
- Anlam ve görev: Kelimenin anlam taşıdığı ya da cümlede gramatik bir görev üstlendiği belirtilir.
- Dil dışı boyutlar: Bazı tanımlarda kelime, toplumsal, kültürel, düşünsel ve zihinsel boyutlarıyla birlikte ele alınır.

Bu değerlendirme, kelimenin sadece bir dil birimi olmadığını; aynı zamanda düşünceyi, kültürü ve toplumsal anlaşmayı da yansıtan çok katmanlı bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Tanımların bu çok boyutlu yaklaşımı, kelimenin hem dilbilgisel hem de anlam bilimsel ve toplumbilimsel değerini göstermesi açısından önemlidir.

Halbuki kelime, sahip olduğu anlamın anlaşılması için bir cümle teşekkülüne ihtiyaç duymaz. Bu yönüyle kelimenin içeriğini oluşturan anlam her durumda ve mutlak surette vardır. Bu noktada kelimenin anlamı ile bu anlamın bir cümle kuruluşunda görevlendirilmesi arasındaki ilişkinin mahiyeti önem kazanmaktadır. Zira kelimenin anlamı ile bu anlamın görevlendirilmesi eşzamanlı değil, artzamanlıdır. Kelimenin asıl veya yardımcı unsur olarak işlev görmesi onun anlamının varlığından sonraki bir aşamaya denk gelmektedir. Kelimelerin taşıdıkları anlamlar zaman içerisinde değişip farklılaşabilirler. Ancak bu değişiklik bir süreç olarak karşımıza çıkar. Bu sürecin hangi aşamasında olduğuna bakılmaksızın kelimeyi bir şekil ile anlamı müstakilen bünyesinde barındıran dil unsuru şeklinde tarif eden Turan, kelimenin hem içeriği hem de şeklini havi bir tanım yapmaktadır (Turan, 2024, s.236)

Kelimenin bu şekilde tanımlanması, kelime türlerinin belirlenmesinde de kullanılacak bir yöntemi ihtiva etmektedir. Bu yöntem, anlam ve şekil ölçütleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu ölçülere göre eksiltisiz telaffuz şekli ve varlık içeriğiyle isim; eksiltisiz telaffuz şekli ve hareket içeriğiyle fiil olmak üzere kelimenin iki türünün olduğu sonucu

ortaya çıkmaktadır. Bu ölçülere göre birbirinden ayrılamayan türlerin tür mü yoksa kelimenin cümlede üstlendiği bir görev olup olmadığı ise ayrıca değerlendirilmelidir.

2.1.1. Kelime Türleri

Kelime türleri bahsi Türk dilcilik literatüründe yaygın ve genel olarak çok başlıklı bir düzen içinde incelenegelmiştir. Çalışmaların geneline bakıldığında bu sınıflamaların isim, fiil, sıfat, zarf, bağlaç, edat vs. şeklinde tasarlandığı görülür.

Ergin, Türkçedeki kelimeleri anlam veya görev bakımından üç gruba ayırmıştır: isimler, fiiller ve edatlar. İsimler, canlı-cansız varlıkları, kavramları, nitelikleri ve durumları ifade ederken; fiiller, hareketleri ifade eden kelimelerdir. İsimler, nesneleri geniş anlamda kapsayan bir terim olarak ele alınır ve kendi içinde isimler, sıfatlar, zamirler ve zarflar olarak alt gruplara ayrılır. Fiiller ise nesne dışındaki her türlü hareketi karşılar. Edatlar, kendi başlarına anlam taşımayan, ancak isimler ve fiillerle birlikte kullanıldıklarında bir anlam kazanan kelimelerdir. Dilin büyük kısmını anlamlı kelimeler (isimler ve fiiller) oluştururken, edatlar dildeki gramer görevlerini yerine getiren sınırlı sayıda kelimelerdir. (Ergin, 1998, s.216–218)

Grönbech, Türkçe kelimeleri tarihî ve yapısal özellikler temelinde iki ana kategoriye ayırır: adlar ve fiiller. Bu iki kategori, Türkçenin temel kelime türlerini oluşturur. Grönbech, kelimelerin dil bilgisel işlevlerini, türetim mekanizmalarını ve tarihsel gelişimini dikkate alarak bu ayrımı yapar. Adlar, nesne, kavram, kişi ve yer gibi öğeleri tanımlarken, fiiller eylem, hareket, oluş veya durumu ifade eder. Bu ana kategoriler dışında kalan kelimeler ise tali kategoriler olarak görülür ve genellikle sınırlı bir kullanım alanına sahiptir. Grönbech, bu tür kelimelerin dilin temel yapı taşlarını oluşturmadığını belirtir. (Grönbech, 2000, s. 18-50)

Özkan ve Sevinçli, “Türkiye Türkçesi Söz Dizimi” adlı çalışmalarında, kelime gruplarını “Belirtme Grupları” başlığı altında detaylı bir şekilde sınıflandırmışlardır. Belirtme Grupları on beş alt gruba ayrılır ve bu gruplar isim tamlaması, sıfat tamlaması, birleşik isim grubu gibi kategorilere ayrılır. Ayrıca, “Yargı Grupları /Cümle” başlığı altında cümleyi oluşturan temel unsurlar da açıklanmıştır. (Özkan ve Sevinçli, 2009, s. 74).

Haydar Ediskun, kelimeleri yapı ve anlam bakımından ikiye ayırmış ve anlam bakımından kelimeleri isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç ve ünlem olmak üzere sekiz sınıfa ayırmıştır. (Ediskun, 2004, s. 103).

Türk dilinin incelenmesinde kelimeye odaklanma sorunu, kelimelerin isim ve fiil olarak iki temel kategoriye ayrılmasını gerektirir; ancak mevcut dilcilik geleneği, kelimenin anlamı ile görevlerini karıştırarak kelime türlerini çok çeşitli gösterip ek çeşitliliğini azaltmaktadır. Bu durum, Türk dilindeki ekleşme düzeninin aksine, yalnızca iki kelime çeşidi (isim ve fiil) ve on farklı ek çeşidi olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, eklerin sınıflaması eklenme sırasıyla işlev farkı arasındaki ilişkiye dayanmalıdır ve eklerin işlev türleri, birbirleriyle art zamanlı olarak eklenip ana işlevde ortaklık kuran ek türleri üzerinden belgelenmelidir. (Turan, 2024, s. 233-251) Böylelikle, ekleşme kültürünün detayları daha net bir şekilde anlaşılabilir. Ayrıca, kelimenin bağımsız anlamı ile cümlede üstlendiği görev arasında ayırım yapmak, dilcilik çalışmalarının önemli bir parçasıdır; çünkü kelimenin cümledeki görevinden dolayı farklı bir kelime çeşidi olarak değerlendirilmesi, sıfat, zamir, zarf gibi kelime türlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin, “beyaz gelinlik” ifadesinde “beyaz” kelimesi, bir renk adı olmasının yanı sıra gelinliği niteleyen bir görev üstlenmektedir. Bu bağlamda, Türk dilinde eklerin işlevleri cümledeki rollerine göre sınıflandırılmakta, “sevinç” kelimesi fiilden türetilirken yapım eki kullanılmakta ve “günler” kelimesi çokluk eki ile çoğul hale getirilmektedir. Bu ekler arasındaki yandaş ilişkiler ve öncelik-sonralık ilişkileri dikkate alınarak eklerin türleri belirlenir. Sonuç olarak, Türk dilbilgisinin yeniden inşa edilmesi, kelime ve eklerin sınıflamasında şekil ve anlam arasındaki bağımlı ilişkiyi esas almayı gerektirir; bu nedenle, Türk dilbilgisinin temel esasları, kelimenin anlam ve şekil farkı arasındaki bağımlı ilişkiyi dikkate alarak yeniden tanımlanmalıdır.

2.2. Arapçada Kelime

Arapçanın dilbilgisel yapısı, köklü ve detaylı bir sistem üzerine kuruludur. Arapçada kelimeler, isim (اسم), fiil (فعل) ve harf (حرف) olmak üzere üç ana türe ayrılmaktadır. Bu sınıflandırma, dilin gramatik özelliklerini anlama ve Arapçanın çekimli bir dil olarak işleyişini çözümleme açısından temel teşkil eder.

2.2.1. Kelime Türleri

1. İsim (اسم)

İsim, bir varlık ya da kavramı zamanla ilişkilendirmeden ifade eden kelime türüdür. Yusuf Uralgirary'nin "İlk ve İleri Dilbilgisi" (1986) adlı eserinde isim, canlı veya cansız varlıkları ve soyut kavramları zamandan bağımsız olarak tanımlayan bir kelime türü olarak ele alınmıştır. Bu tür kelimeler, herhangi bir zaman unsurunu içermemesiyle fiillerden ayrılır. Uralgirary, bu ayrımı örneklerle açıklamaktadır:

- مُحَمَّد (Muhammad): Bir özel isimdir ve belirli bir kişiyi ifade eder.
- أَسَد (Aslan): Bir hayvan türünü ifade eden isimdir.
- كِتَابَة (Yazmak): Soyut bir kavram olan yazmayı ifade eden isimdir. (Uralgirary, 1986, s. 10)

İbnü's-Serrac'ın "Kitabü'l-Usûl fi'n-Nahv" (2009) adlı eserinde de isim, bir varlığı veya kavramı ifade eden ve zamanla ilişkili olmayan bir kelime türü olarak tanımlanmıştır. Bu eserde isimler iki ana kategoriye ayrılmıştır:

- Şahıs isimleri: İnsanları, hayvanları veya yerleri ifade eder. Örnekler arasında رَجُل (adam), فَرَس (at), بَلَد (şehir) gibi kelimeler bulunmaktadır.
- Şahıs dışı kavramlar: Soyut anlamlar taşıyan kelimelerdir. Örneğin, دَوْبُ (dövüş), الْعِلْم (ilim), الْيَوْم (gün).

İbnü's-Serrac, isimlerin yalnızca bir anlam taşıdığını ve herhangi bir zaman dilimini ifade etmediğini vurgulamıştır. Ayrıca, bu kelimelerin, Türkçede olduğu gibi isim tamlamaları oluşturarak cümlede çeşitli görevler üstlenebileceğini belirtmiştimkr. (ابن سراج, 2009, s.41-42)

2. Fiil (فعل)

Fiil, bir eylemi veya oluşu zaman, şahıs ve cinsiyet gibi unsurlara bağlı olarak ifade eden kelimedir. Arapçada fiiller, dilin çekimli yapısı gereği geniş bir morfolojik esneklik sergiler. Uralgirary'ye göre fiil, zamanla (geçmiş, şimdiki, gelecek), şahısla ve cinsiyetle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, Arapçada fiillerin cümledeki işlevi ve yapısı, Türkçedeki fiillerden oldukça farklıdır. Uralgirary, fiilleri şu şekilde örneklendirmiştir:

- كَتَبُوا (yazdılar): Bu fiil, geçmiş zamanda ve erkek çoğul şahısta gerçekleşen bir eylemi ifade etmektedir.
- كَتَبْنَ (yazdılar): Aynı fiil, kadın çoğul şahıs için farklı bir form almıştır.
- كُنْتُ (Ben idim): Geçmiş zamanda, birinci tekil şahsı ifade eden bir fiil formudur. (Uralgirary, 1986, s. 10)

İbnü's-Serrac, fiilin temel özelliğinin bir anlam ve zaman taşıması olduğunu ifade etmiştir. Fiillerin, geçmiş (الماضي), şimdiki zaman (المضارع) ve gelecek zaman (المستقبل) olmak üzere üç ana kategoriye ayrıldığı belirtilmiştir. (İbnü's-Serrac, 2009: 44). Örneğin:

- كَتَبَ (yazdı): Geçmiş zamanı ifade eder.
- يَكْتُبُ (yazıyor): Şimdiki zamanı ifade eder.
- سَيَكْتُبُ (yazacak): Gelecek zamanı ifade eder.

Fiillerin bir diğer önemli özelliği, cümlede yüklem görevi üstlenmeleridir. Arapçanın dil yapısında fiil, Türkçenin aksine genellikle cümlenin başında yer alır. Bu durum, Arapçanın sentaktik düzeni ile Türkçenin özne-fiil-nesne sırasına dayalı yapısı arasındaki temel farklardan biridir.

3. Harf (حَرْف)

Harf, tek başına anlam taşımayan, ancak diğer kelimelerle birlikte kullanıldığında bir anlam kazanan kelime türüdür. Uralgirary, harfleri, cümledeki diğer kelimelerle ilişkilerini belirleyen ve anlamı bu bağlamda ortaya çıkan yardımcı unsurlar olarak tanımlamıştır. Harfler, cümlede yer aldıkları kelimelerin sonunu hareke (esre, ötre, üstün) ile işaretler ve cümlenin gramatik yapısını oluşturur. Örnekler:

- إِلَى الْكَلْبَةِ (Fakülteye): Yer bildiren bir harf olan إِلَى (+(y)A) ile oluşturulmuştur.
- فِي الْبَيْتِ (Evde): İçinde olma anlamı katan فِي (+DA) harfi ile oluşturulmuştur.

İbnü's-Serrac da harflerin bir anlam taşımadığını, ancak cümledeki kelimeler arasındaki ilişkiyi kurduğunu ifade etmiştir. Harflerin tek başlarına cümle ögesi olamayacağı ve genellikle yön, yer veya durum bildiren unsurlar olduğu belirtilmiştir. Örneğin, مِنْ (+DAn) ve إِلَى (+(y)A) gibi harfler, yön bildiren unsurlar olarak görev yapar (ابن سراج, 2009, s. 41-42).

Arapçanın Çekimli Yapısı ve Kelime Türlerinin Önemi

Arapçanın bu üç ana kelime türüne dayalı sistemi, dilin çekimli bir dil olmasından kaynaklanır. Arapça kelimeler genellikle üç ünsüzden oluşan köklerden türetilir ve bu köklerden türeyen farklı formlar, kelimenin anlamını, cümledeki görevini ve kullanım alanını belirler. Uralgirary'nin ifade ettiği üzere, kelimenin kök yapısında meydana gelen değişiklikleri inceleyen bilim dalı sarf (morfoloji) olarak adlandırılmaktadır (Uralgirary, 1986, s. 10).

Bu çekimli yapı, kelimenin anlamını ve cümledeki yerini belirlemede önemli bir rol oynar. Özellikle kelimelerin kök ve ekler aracılığıyla biçimlendirilmesi, Arapçayı Türkçeden tamamen farklı bir dil yapısına sahip kılar. Türkçe, eklemeli bir dil olduğu için kelime yapısı ve cümle düzeni açısından Arapçadan ayrılmaktadır. Bu nedenle, Arapça kelime türlerinin sistematik bir şekilde anlaşılması, bu iki dil arasındaki morfolojik ve sentaktik farklılıkların daha net bir şekilde ortaya konulmasına olanak tanır.

Sonuç olarak, Arapça kelime türlerinin isim, fiil ve harf olmak üzere üç temel başlık altında incelenmesi, dilin gramatik yapısının temelini oluşturur. Bu sınıflandırma, hem Arapçayı öğrenmek hem de diğer dillerle karşılaştırmalı çalışmalar yapmak açısından vazgeçilmez bir araçtır. Bu bağlamda, özellikle Türkçe ile yapılan karşılaştırmalar, iki dilin farklılıklarını ve benzerliklerini anlamak açısından önemli bir katkı sunmaktadır.

Kelime, Türkçe gramer çalışmalarında, genel olarak isim, fiil, sıfat, zarf, edat, zamir, bağlaç gibi çoklu bir tasnifle türlere ayrılmıştır. Kelimeyi ikiden çok türe dayalı olarak sınıflandırmanın bir dilcilik kültürü sonucunda oluştuğu söylenebilir. Bu anlayışın temelinde başka dillere ait gramerlerde ortaya konan tasniflerin etkili olduğu da ilave edilebilir. Zira, kelimenin isim, fiil ve edat gibi sınıflamayla sunulduğu Arapça gramerlerindeki isim, fiil, harf ayrımının bir uzantısı olarak değerlendirilmeye uygun bir görünüm arz etmektedir. Halbuki, anlaşılması için herhangi bir cümle içinde kullanılma şartı bulunmayan kelimenin içerik ve şekil ölçütlerine dayalı olarak yapılacak bir sorgulama, isim ve fiil sonucu vermektedir. Bu bakımdan Türk dilcilik çalışmalarında kronolojik olarak önceki tarihlere denk gelmesi sebebiyle Arap dilciliğinin tesirinden söz etmek mümkündür.

3. BÖLÜM: TASRİF, İŞTİKAK VE EKLEŞME

Bu bölümde, Türkçe ve Arapça dillerinin kelime türetim süreçleri ve yapıları detaylı bir şekilde incelenecektir. Dilbilgisi çalışmalarının temel alanlarından biri olan morfoloji, dillerin kelime yapısını ve bu yapının nasıl dönüştüğünü anlamamıza olanak tanır. Türkçe ve Arapça, farklı dil ailelerine mensup olmalarına rağmen, her iki dil de zengin türetim süreçlerine sahiptir. Bu süreçler, kelimelerin köklerinden yeni anlam ve işlevler kazandırılarak türetilmesini sağlar.

Türkçede eklemeli yapı ön plandayken, Arapçada kök ve kalıp sistemleri daha belirgin bir rol oynar. Bu nedenle, Tasrif (çekim), İştikak (türetim) ve Ekleşme (eklemeli yapı) kavramları üzerinden, Türkçe ve Arapçanın kelime yapılarının nasıl işlediği, benzerlikleri ve farklılıklarıyla ele alınacaktır. Bölüm boyunca, her iki dilin kelime türetim süreçleri arasındaki ilişkiler ve bu süreçlerin dilin yapısal özelliklerine nasıl yansıdığı karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilecektir. Bu inceleme, Türkçe ve Arapçanın morfolojik zenginliklerini ortaya koyarken, gramatikal bir perspektifle iki dilin yapı ve işleyiş mekanizmalarını anlamayı hedeflemektedir.

3.1. Tasrif (Çekim)

Tasrif, özellikle fiillerin çekimlenmesi sürecini ifade eder ve her iki dilde de önemli bir yere sahiptir. Türkçede tasrif, fiil kök veya gövdelerine belirli eklerin eklenmesiyle gerçekleşirken, Arapçada tasrif, fiillerin farklı zaman, kişi ve kiplerle ilişkilendirilmesiyle oluşturulur.

- Türkçe’de Tasrif: Türkçede fiil çekimleri dört temel başlık altında incelenir:
 - Zaman Ekleri: Geçmiş, şimdiki, gelecek zaman çekimleri.
 - Kip Ekleri: Dilek, şart, emir gibi kip ekleri.
 - Şahıs Ekleri: Fiilin kim tarafından yapıldığını gösteren ekler.
 - Olumsuzluk ve Soru Ekleri: Fiilin olumsuz veya soru formunda kullanılmasını sağlar.
- Arapça’da Tasrif: Arapçada fiiller üç temel kökten türeyen kelimelerdir ve tasrif, bu kökün farklı kalıplara bürünmesiyle yapılır:
 - Mazî (Geçmiş Zaman)
 - Muzâri (Şimdiki ve Gelecek Zaman)
 - Emir Kipleri

Bu çekimler, fiilin kişi ve zamana göre nasıl değiştiğini gösterir ve Arapça morfolojisinde büyük bir öneme sahiptir.

3.2. İştikak (Türetim)

İştikak, Arapçada köklerden türetilen yeni kelimelerin oluşturulması sürecini ifade eder. Geleneksel olarak, Arap dilcileri tarafından bu süreç İştikak olarak adlandırılmıştır. (Gündüzöz, 2015, s. 15) Bu kavram, kök kelimedenden farklı anlam ve yapıdaki kelimelerin türetilmesini içerir. İştikak ile ilgili bazı temel tanımlar şunlardır:

- “Çeşitli morfolojik kalıplara girebilen bir kökten türev kelimenin çıkarılması.”
- “Anlam ilişkisini dikkate alarak bazı değişikliklerle bir kelimedenden başka bir kelime oluşturulması.”
- “Lafız ve anlam ilişkisi gözetilerek bir kelimedenden yeni bir kelime türetilmesi.”
- “Anlam ve terkip ilişkisi çerçevesinde, kalıplarda meydana gelen bir değişim sonucunda bir kelimedenden başka bir kelimenin ortaya çıkarılması.”

Bu tanımlar, tarih boyunca benzer özellikler taşımakla birlikte, aralarında ince farklılıklar bulunmaktadır. (Gündüzöz, 2015, s. 15)

- Türkçe’de İştikak: Türkçede yeni kelime yapma, kelime köküne eklenen yapım ekleri sayesinde gerçekleşmektedir. Yapım eki kelimeye eklenen ilk ektir. Bu ekler, yeni kelimeler türetmekte ve bu kelimelere farklı anlamlar kazandırmaktadır. Örneğin:

İsimden İsim Türetme: “kitap” → “kitapçı”

Fiilden İsim Türetme: “oku” → “okuma”

3.3. Arapçada Fiil Yapısı ve Kök Morfolojisi

Arapçada kelimeler üç kategoriye ayrılır: isim (اسم), fiil (فعل) ve harf (حَرْف). Arap morfolojisinde tasrif (çekim) ve iştikak (türeme), belirli vezinler (kalıplar) üzerine kuruludur. Ancak harfler vezinlenmez, çünkü vezinleme işleminin amacı, kelimenin kökünü (جذر) belirlemek ve ekleri ayırt etmektir. Harflerin türetimi olmadığı için onlara vezin (وزن) uygulanmaz. Örneğin أما، حتى، لا، gibi bu harflerin herhangi bir kökten türediği veya ek kullanıldığı söylenemez.

Arapçada vezinleme işlemi (tasrif-i ifāl) sadece isimler (الأسماء) ve fiiller (الأفعال) için geçerlidir, çünkü bu iki grupta kök ve ek ayrımı yapılabilir. Arapça fiiller, asıl ve zâyid olmak üzere ikiye ayrılır. Fiiller, üç tanesi özneye (fā‘il) ve biri nesneye (meʿūl) yönelik

olmak üzere dört temel yapıya sahiptir. Özneye yönelik fiiller **فَعَلَ**, **فَعِلَ** ve **فُعِلَ** kalıplarında bulunur. Örneğin: **(فَعَلَ fa'il)** veznine “bil-di **عَلِمَ**” ve “bin-di **رَكِبَ**” gibi, **(Fa'al)** veznine “döv-dü **ضَرَبَ**” ve “ye-di **أَكَلَ**”, **(Fa'ul)** veznine ise “kibar ol-du **ظَرُفَ**” ve “cömert ol-du **كَرُمَ**” örnek verilebilir.

(فُعِلَ Fa'ul) vezindeki fiiller geçişsizdir (lazım), yani nesne almazlar. Buna karşılık **(فَعَلَ Fa'al)** ve **(فَعِلَ fa'il)** vezinlerindeki fiiller hem geçişli (mut'aaddi) hem de geçişsiz (lazım) olabilir. Nesneye yönelik olan (mef'ule bina edilen) fiil ise **(فُعِلَ Fu'il)** kalıbındadır ve örnek olarak “yen-di **أَكَلَ**” ve “dövül-dü **ضُرِبَ**” gösterilebilir. Bu fiillerin geçmiş zamanda (māzî) ilk harfî daima ötreli (') olup şimdiki zamanda (muzārî) da aynı özelliği korur: “**أَكَلَ يُؤْكَلُ**” ve “**ضُرِبَ يُضْرَبُ**”.

Arapça, türetmeye dayalı zengin bir morfolojik yapıya sahiptir ve kelimeler, kök (جذر) temel alınarak oluşturulur. Kök, ek içermeyen en küçük anlamlı birimdir ve türemiş kelimeler bu kökten hareketle oluşturulur. Kök yapısı bakımından Arapçada iki temel tür bulunmaktadır:

1. Fiil-i sulāsi: Arapçadaki en yaygın kök yapısıdır. Örneğin “**عَلِمَ**” (bil-di) fiili, hiçbir ek almamış üç harfli bir fiildir. Bu fiilin kökü “**ع-ل-م**” harflerinden oluşur. Bu kökten “**عِلْمَ**” (bilim) mastar, “**عَالِمَ**” (bilgin) isim fā'il, “**مَعْلُومَة**” (bilgi) isim mef'ul, “**تَعَلَّمَ**” (öğrenme) tefa'ul mastarı gibi türevler oluşturulabilir.

2. Fiil-i rubā'i: Dört harften oluşan fiiller, hem asıl hem de ekli olabilir. Örneğin “**دَحَرَجَ**” (yuvarla-dı), “**قَرَطَسَ**” (kāğıda sar-dı), “**سَرَهَفَ**” (incelt-ti) fiilleri asıl rubā'i fiillerdir. Ancak bazı rubā'i fiiller, aslında sulāsi köklere ek eklenerek türetilmiştir. Örneğin “**كَسَرَ**” (parçaladı), “**قَاتَلَ**” (savaştı), “**أَكْرَمَ**” (ikram etti) gibi fiiller, aslında **sulāsi** fiillerdir köklerine ekler eklenerek türetilmiştir.

- “**كَسَرَ kır-dı**” fiili “**فَعَّلَ**” kalıbında olup “**ك-س-ر**” köküne şedde (َ) eklenerek türetilmiştir.
- “**قَاتَلَ savaş-tı**” fiili “**فَاعَلَ**” kalıbında olup “**ق-ت-ل**” köküne bir elif (ا) eklenerek türetilmiştir.
- “**أَكْرَمَ ikram et-ti**” fiili “**أَفْعَلَ**” kalıbında olup “**ك-ر-م**” köküne hemze (ء) eklenerek türetilmiştir.

Bu fiilleri rubā'i fiiler olarak görünmesine rağmen, aslında sulāsi köklerden türediği açıktır. Bu nedenle, gerçek sulāsi fiiler köklerle türemiş rubā'i fiiller arasında bir ayırım yapılması gerekir.

3.4. Ekleşme

Ekleşme, Türk dilinin temel özelliklerinden biri olup, kelime köklerine eklerin belirli bir düzen ve kurallarla eklenmesiyle yeni anlamlar ve işlevler kazandırılarak kelimelerin türetilmesini ifade eder.

Türk dili, eklemeli bir dil yapısına sahiptir ve bu yapı, eklerin kelime köklerine eklenmesiyle yeni anlamlar ve işlevler oluşturur. Ekleşme süreci, kelimenin anlamı ve işleviyle ilişkili olarak şekillenir. Ekleşme dizisinin karşılıklı düzeni, dilin sistemli bir yapı oluşturmasını sağlar. Bu düzen, kelimeler ve ekler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi üzerine kuruludur. Unsurların birbirini belirleyip sınırlandırdığı bu düzen, eklerin doğru sıralama ve işlevle eklenmesiyle dilin yapısına katkı sağlar.

Türk dilindeki ekler, on ana türe ayrılır ve bu eklerin her biri, belirli işlevlerle kelimelere eklenerek yeni yapılar oluşturur. Bu ek türleri şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. Yapım Ekleri: Kelimenin anlamını değiştirir ve yeni kelimeler oluşturur.
2. Çatı Ekleri: Fiilin eyleyen ile ilişkisini ve çatısını belirler.
3. Olumluluk/Olumsuzluk Ekleri: Fiilin gerçekleştiğini veya gerçekleşmediğini işaretleyen ek kategorisidir.
4. Fiilimsiler: Fiili, isim gibi telaffuz edilebilir bir yapıya dönüştürür.
5. Ek Fiiller: İsmi fiil sınıfına sokarak, fiil olarak kullanılmasını sağlar.
6. Teklik/Çokluk Ekleri: Varlıkları nitelik ve nicelik karşılığında işaretleyen eklerdir.
7. İsim Tamlaması Kuran Ekler: İsimlerin isimlere karşı görevlendirilmeleri işlevini üstlenen ekler.
8. Hal Ekleri: İsimlerin fiiller karşısındaki durumunu işaretleyen ekler.
9. Soru Ekleri: Cümlede eksiklik algısını belirler ve soru işlevi kazandırır.
10. Çekim Ekleri: Müstakil yahut tamlama halinde bulunan fiilin zaman ve şahıs bakımından kayıt altına alınarak bir hüküm kurma işlevini üstlenen ekler. (Turan, 2024, s. 233-251)

Ekleşme sürecinde kelime ve ekler arasındaki ilişki, kelimenin anlamı ve eklerin işlevi doğrultusunda şekillenir. Her bir ek, eklendiği kelimeye belirli bir işlev kazandırır ve bu işlevler dilin yapısında çeşitli unsurların oluşmasına katkı sağlar.

Kelime Kelime Karşılığı: Kelimelerin birbirine olan bağımlılık ve hiyerarşi ilişkileri, söz diziminde önemli bir yer tutar. Bu ilişki, kelimenin anlamını ve işlevini diğer unsurlarla nasıl paylaştığını gösterir. Bir yer ödünçlemesinin olmadığı durumlarda kelime

kelime karşıtlığı yardımcı unsurun önce asıl unsurun ise sonra telaffuz edildiği bir sıralama ile dizilirler.

Kelime Ek Karşıtlığı: Kelime ile ek arasındaki ilişki, ekin kelimenin anlamını ve işlevini nasıl dönüştürdüğünü belirler. Ekleşme süreci, bu karşıtlıklar üzerinden işler ve dilin morfolojik yapısını zenginleştirir. Kelime ek karşıtlığında asıl unsur olan kelime ekleşmenin başında yer alır.

Ek Ek Karşıtlığı: Ekleşme sürecinde ekler arasındaki hiyerarşi ve ilişki, dilin anlam ve işlev zenginliğini artırır. Ekler, kelimenin işlevini belirleyen temel unsurlar olarak farklı tür ve sıralamalarla eklenir. Eklerin aynı üst işlevi paylaşan üyelerinin eklenmesinde yandaş ve farklı işlevleri karşılama sıralarına göre de yandaş karşıtlık ile ekleşmeye katıldıkları gözlenir.

Ekleşme bilgisi, Türk dilinin yapı ve işleyiş mekanizmalarını anlamak için temel bir kavramdır. Bu bilgi, Türkçenin zenginliğini ortaya koyar ve dilin yapısal analizinde önemli bir rehber sunar. Ekleşme bilgisi, Türk dilinin diğer dillerle karşılaştırılmasında ve bilbilgisi çalışmalarının gelişiminde kilit bir rol oynar.

Sonuç olarak, ekleşme, Türk dilinin yapı ve işlev açısından zenginliğini sağlayan temel bir süreçtir. Bu süreç, eklerin düzenli ve sistemli bir şekilde kelimelere eklenmesiyle dilin dinamik ve esnek yapısını ortaya çıkarır. (Turan, 2024, s. 233-251)

3.5. Türkçe ve Arapçada Tasrif, İştikak ve Ekleşmenin Karşılaştırılması

Bu bölümde, Türkçe ve Arapçanın kelime yapam yolları detaylı bir şekilde incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Türkçenin eklemeli yapısı ile Arapçanın kök bazlı türetim sistemi arasındaki farklılıklar, her iki dilin zengin morfolojik yapılarını anlamak açısından önemlidir.

Morfolojik Yapı: Türkçe, ekleşmeli bir dil olarak, kök ve ekler aracılığıyla kelime türetirken; Arapça, kök ve kalıp değişiklikleriyle bu süreci yürütür. Türkçede kelimenin asıl, eklerin yardımcı unsur olarak yer aldığı ekleşme dizisinde kelimenin ihtiyacı olan işlevler ekler ile karşılanır. Bu dizilişte ekleşmenin başında bulunan kelimenin türü, kendisinden sonra hangi eklerin geleceğini de belirlemektedir. Kelimenin türüne göre görev alan ekler kelimenin ihtiyacı olan işlevlerin karşılanma sırasına göre yapılandırılmış bir düzen ile eklenirler. Bu eklenme eş zamanlı bir nitelik taşır.

Türetim Süreçleri: Türkçede eklerle türetim yapılırken, Arapçada kökten türetim ve kalıp değişiklikleri söz konusudur.

Kullanım Alanları: Her iki dilde de türetim, dilin zenginleşmesi ve kelime hazinesinin genişletilmesi açısından önemli bir yere sahiptir.

Bu karşılaştırma, Türkçe ve Arapçanın gramatikal açıdan birbirinden nasıl farklılaştığını ve benzer yönlerini ortaya koymaktadır. İki dilde de tasrif, isticak ve ekleşme süreçleri, dilin yapısal özelliklerinin anlaşılmasında temel rol oynar.



4. BÖLÜM: FİİLİMSİ KATEGORİSİ VE SIFAT FİLLER

Fiilimsiler, dilbilgisel yapı ve işlevleri bakımından hem Türkçede hem de Arapçada önemli bir yer tutan dil unsurlarıdır. Türkçede “fiilimsi” terimi, fiillerin belirli işlevler üstlenmek amacıyla çeşitli ekler alarak geçici süre boyunca şekilce isim kategorisine akatırılmasını sağlayan kategoriyi ifade ederken, Arapçada bu yapılar genellikle “mastar” ya da “şibh-i fiil” olarak adlandırılmaktadır. Fiilimsiler, dilin zengin ifade gücünü artırarak cümlelerde farklı işlevler üstlenir ve anlamı çeşitlendirir.

Fiilimsiler, dilin çeşitli yapılarında önemli roller oynar; anlatımda esneklik sağlar, karmaşık düşünceleri daha kısa ve etkili bir şekilde ifade etme imkanı tanır. Türkçede fiilimsiler, zarf-fiil, sıfat-fiil, ve isim-fiil olmak üzere üç ana grupta incelenir.

Arapçada ise fiilimsiler, fiilin mastar formu üzerinden türetilir ve çeşitli eklerle farklı işlevler kazanır. Mastarlar, isim görevinde kullanılmalarının yanı sıra, farklı fiil kalıpları aracılığıyla sıfat ya da zarf görevleri de üstlenebilir. Arapça dil yapısında mastarlar, özellikle cümlelerde anlam ve yapı açısından çok yönlü bir kullanım sunar. Mastarların türetilmesi ve kullanımı, Arap dilinin zengin morfolojik yapısını ortaya koyar ve bu yapıların cümle içindeki işlevleri, dilin karmaşıklığını ve esnekliğini gözler önüne serer. Bu bölümde, Türkçe ve Arapça fiilimsilerin morfolojik yapılarını, kullanım örneklerini ve cümledeki sentaktik işlevlerini karşılaştırmalı olarak inceleyeceğiz. Amaç, her iki dilde de fiilimsilerin nasıl ve hangi amaçlarla kullanıldığını, dilin ifade gücüne olan katkılarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda, hem tarihsel hem de yapısal açıdan fiilimsilerin gelişimi ve işlevleri üzerinde durulacak, iki dil arasında benzerlikler ve farklılıklar tespit edilecektir. Bu inceleme, Türkçe ve Arapça dilbilgisi arasındaki derin yapısal farklılıkları ve benzerlikleri anlamamıza katkı sağlayacak ve fiilimsilerin dilbilgisel işlevlerini daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır.

4.1. Türkçede Fiilimsi Kategorisi

Türkçede fiilimsiler, dilin kendine özgü yapılarından biri olarak uzun zamandır tartışılan bir konudur. Gramer çalışmaları, fiilimsilerin dil bilgisi içindeki yerini belirlemeye çalışırken, onları farklı kategorilere dahil eden yaklaşımlar geliştirilmiştir. Ancak, bu yapılar sıklıkla yanlış bir şekilde değerlendirilmiş ve özellikle yapım ekleri ile karıştırılmıştır. Oysaki fiilimsiler, bir ekin eklendiği kelimeye yeni bir anlam kazandırarak onu farklı bir sözcük türüne dönüştüren yapım eklerinden farklıdır.

Fiilimsiler, ek aldıklarında anlam kaymasına uğramaz, bilakis fiil kökünün veya gövdesinin taşıdığı hareket unsurunu koruyarak, cümlede isim, sıfat veya zarf gibi çeşitli görevler üstlenirler. Bu nedenle, onları yapım ekleriyle aynı düzlemde ele almak yanıltıcıdır.

Dilbilgisi literatüründe fiilimsilere dair tanımlamalar çeşitlilik göstermektedir. Örneğin, Korkmaz, fiilimsileri, fiilin zamanına bağlı bir kavram taşıyan, ancak fiil çekimine girmeyen ve sıfat-fiil özellikleri gösteren biçimler olarak tanımlarken. (Korkmaz, 1992, s. 132) Hengirmen fiilimsileri, fiilden türeyen ancak çekimlenmeyen ve tümleç alabilen yapılar olarak ele alır. (Hengirmen, 2002, s. 248) Benzer şekilde, Ediskun, fiilimsilerin bir yandan isim, bir yandan sıfat veya bağlaç işlevi gördüğünü, hatta özne, nesne ve tümleç görevinde bulunabileceğini vurgular. (Ediskun, 2004, s. 246) Bu tanımlamaların ortak noktası, fiilimsilerin hem fiil hem de ad soylu sözcüklerin özelliklerini taşıyan ara kategoriler olduğudur.

Ancak fiilimsilerin yalnızca fiilin isimleşmiş şekli olduğu yönündeki görüşler, bu yapıları yeterince açıklayamamaktadır. Fiilimsiler yalnızca adlaştırılmış fiiller değildir; aksine, aldıkları eklerle belirli sözdizimsel işlevler üstlenirler. Korkmaz, isim-fiillerin, fiil kök ve gövdelerinin taşıdığı hareket, durum ve kılış kavramlarını, kişi ve zamandan bağımsız şekilde adlandıran biçimler olduğunu söyler. (Korkmaz, 1992, s. 864) Benzer şekilde Banguoğlu, isim-fiillerin, fiilin isimleşerek belirli bir eylemi veya oluşu ifade eden biçimler olduğunu belirtir. Ancak bu açıklamalar, fiilimsilerin yalnızca adlaşmış yapılar olduğu yanılgısını doğurabilir. Oysa fiilimsiler, fiil kökenli olmalarına rağmen, fiil çekim eklerini almazlar ve fiil türü içinde değerlendirilmezler.

Öte yandan, Türkçede yan cümle yapılarının olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Karaağaç, Türkçede yüklem, cümlede açıklayıcı unsurları önceden getirme özelliğine sahip olduğunu ve yan cümlelerin bulunmadığını belirtir. (Karaağaç, 2009, s. 136) Fiilimsiler, yan cümle oluşturmaz; bunun yerine, bir fiil kök veya gövdesine eklenen belirli eklerle, cümlede farklı görevler üstlenerek cümle içinde bir bütünlük oluştururlar. Dolayısıyla, fiilimsileri yan cümle kuran yapılar olarak değerlendirmek de eksik veya hatalı bir yaklaşımdır.

Son olarak, fiilimsilerin ek sınıflandırması içinde nasıl ele alınması gerektiği konusunda da farklı yaklaşımlar mevcuttur. Zikri Turan, fiilimsileri “şekilce eksilti olan fiilleri, anlamını koruyarak isim gibi telaffuz edilebilen ve aktarılabilen şekle sokan, eksiltisiz

yapan ekler” olarak tanımlar. Turan'a göre, bu ekler üç ana alt işlev türü oluşturur: sıfat-fiiller, zarf-fiiller ve isim-fiiller. Örneğin:

Sıfat-fiil: ayvayı ye- Ø-**miş** + kişi + ler

Zarf-fiil: ayvayı ye- Ø-**yip** + bitir- Ø-

İsim-fiil: ayvayı ye- Ø-**me**+ler+den + gel- Ø- (Turan, 2024: 241)

Verilen örneklerde de görüldüğü üzere sıfat fiil işlevini üstlenen ekler eklendikleri fiil ile isim arasında bir tamlama ilişkisi kurmaktadır. Tamlayanı fiil tamlananı isim olarak teşkil edilen bu tamlama, içerikleri hareket olan fiillerin tamlamanın bir unsuru olarak görevlendirilmesiyle dinamik bir anlam ilişkisi oluşturulmuştur. Zarf fiiller ise tamlayanı ve tamlananı fiil olan bir tamlamayı meydana getirirler. İsim fiillerde ise tamlama teşkili gözlenmez. Fiili şekilce isim sınıfına aktarmakla sınırlı olan işlevine paralel olarak bu görevde kullanılan alt şekilleri sıfat fiil ve zarf fiillere göre sayıca azdır.

Sonuç olarak, fiilimsiler yapım ekleri değildir ve yeni kelimeler türetmezler. Aynı zamanda, yan cümleler oluşturmadıkları için, Türkçede bağımsız birer cümle gibi değerlendirilmemelidirler. Fiilimsiler, kendilerine özgü sözdizimsel işlevleriyle ne yapım ekiyle kelime türeten bir morfolojik yapı ne de yan cümle oluşturan bir dilbilgisel kategori olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle, fiilimsileri anlamak için onları ne olduklarından ziyade, ne olmadıklarını vurgulamak gereklidir.

4.1.1. İsim Fiil Kategorisi

İsim-fiiller, fiilimsilerin bir alt kategorisi olup, fiillere eklenen belirli ekler aracılığıyla anlamlarını değiştirmeden isim gibi kullanılan, ancak zaman ve kişi ekleri almadıkları için fiil çekimine girmeyen özel sözcüklerdir. Türkçede isim-fiiller, fiilin gerçekleşme sürecini veya eylemi bir kavram olarak ifade etmeye yarar. Bir başka deyişle, isim-fiiller fiilin adlaşmış hâli olup, fiillerin doğrudan bir hareket bildirme işlevinden uzaklaşarak isim gibi kullanılmasını sağlar. Fiilimsilerin alt kategorilerinden biri olan isim-fiiller, cümlede genellikle özne, nesne veya tümleç görevinde bulunurlar ve fiilin gösterdiği oluş, kılış veya durumu adlaştırmak dilin işleyişine katkıda bulunurlar (Korkmaz, 1992, s. 864).

Fiiller, hareketi veya durumu ifade eden sözcüklerdir ve genellikle bir yüklem olarak cümlede temel işlev görürler. Ancak fiiller, isim-fiil ekleri aracılığıyla adlaşarak isim türünden kelimeler arasında yer alabilirler. Bu durum, isim-fiillerin fiil ve isim

kategorileri arasında bir köprü işlevi gördüğünü göstermektedir. İsim-fiiller, fiil soylu oldukları hâlde cümlede fiil gibi kullanılmazlar; aksine, isimlerin taşıdığı işlevleri üstlenirler. Örneğin, “Okumak en güzel alışkanlıktır.” cümlesinde “okumak” isim görevindedir ve cümlenin öznesi olarak kullanılmaktadır.

İsim-fiillerin temel işlevi, hareketi bir kavram hâline getirmektir. Bir fiilin eylem anlamı taşımadan, isim gibi kullanılabilmesi, onun isim-fiil ekleriyle kelimenin anlamını değiştirmeden görevlendirir. Örneğin, “Yazmak bir sanattır.” cümlesinde “yazmak”, burada bir hareket olarak kullanıldığı için fiil değil, isim-fiildir. Aynı şekilde, “Koşma alışkanlığı sağlıklıdır.” cümlesinde “koşma”, fiile –ma eki ekleyerek fiilden isim olarak kullanılmıştır ve cümlenin öznesi görevini üstlenmiştir.

Türk dilinde şekillerin üstlendikleri görevleri şekillere bağlı olarak açıklama yolu yaygınlık kazanmış bir durumdadır. Ancak eklerin daima görev unsuru olmaları ve görevlendirme işlemine tabi olmaları onların sık kullanılsalar bile yalnız bazı görevler ile etiketlenmelerine mani bir durumu göstermektedir. Esasen şekillerin birden fazla işlevin icrasında kullanılıyor olmaları ile işlevlerin de birden fazla morfem aracılığı ile karşılanabilmeleri bu durumun en belirgin bir göstergesi durumundadır. “Binbir zahmetle yaptığım sarmanın yüzüne bile bakmadı” cümlesinde geçen –ma şekli sırasıyla yapım ve olumsuzluk işlevindedir. Durum bu şekilde iken isim-fiillerin bu işlevi üstlenen morfemler üzerinden şu şekilde ele alındığı da yaygın olarak görülmektedir:

1. –mAk: Bu ekler, fiil eklenerek hareketi bir kavram olarak ifade eder. Türkçede mastar ekleri olarak da bilinen bu ekler, isim-fiil türetmenin en yaygın yollarından biridir. Örneğin:

- **Koşmak** insanı zinde tutar.
- **Gezmek** insanın ufkunu açar.

Bu tür isim-fiiller genellikle özne veya nesne görevinde kullanılırlar.

2. –mA: Bu ekler genellikle cümlede özne veya nesne olarak görev alırlar. -mek / -mak eklerinden farklı olarak, bu ekler ile türetilen isim-fiiller, olumsuz biçimleriyle de kullanılabilirler. Örneğin:

- **Yüzme** sporu oldukça faydalıdır.
- Onun **gülmesi** beni mutlu etti.
- **Okuma** alışkanlığı çocuklukta kazanılmalıdır.

Olumsuz biçimde kullanıldığında ise, “Koşmama” gibi bir kullanım görülebilir.

3. **-(y)İş**: bu ekler genellikle eylemi yapanların veya eylemin oluş biçimini ifade eden isimler türetir. Bazı durumlarda, fiilin etkileniş biçimini veya sonucunu da anlatan sözcükler türetirler. Örneğin:

- **Gidişini** unutamıyorum.
- **Konuşuş** tarzı çok dikkat çekiciydi.
- **Buluşlarıyla** tarihe geçti.

İsim-fiiller, Türkçede fiillerin isimleşmiş hâlleri olarak dilin sözdizimsel ve anlamsal yapısında önemli bir yer tutmaktadır, fiillerin taşıdığı hareket veya oluş anlamını adlaştıran cümlede isim gibi kullanılmalarını sağlarlar. Bu özelliği ile isim-fiiller, cümlede özne, nesne, tümleç gibi farklı ögeler olarak görev alabilirler. İsim-fiil ekleriyle türetilen sözcükler, fiil çekimine girmedikleri ve zamana bağlı olmadıkları için, fiillerin mastar hâlleri olarak değerlendirilmektedir.

İsim-fiillerin oluşturduğu yapılar, Türkçede hareket ve kavramları adlaştıran anlatımın daha akıcı ve sistematik olmasını sağlar. Ayrıca, isim-fiillerin cümle içindeki işlevleri, onların yalnızca biçimbilimsel bir kategori olmadığını, aynı zamanda dilin anlamsal yapısına da önemli katkılar sunduğunu göstermektedir.

4.1.2. Zarf fiil Kategorisi

Türkçede fiilimsiler, fiilin köküne belirli ekler ekleyerek cümlede farklı işlevler üstlenen sözcüklerdir. Bunlar arasında yer alan zarf-fiiller, hem fiil hem de belirteç (zarf) özellikleri taşıyan, anlam bakımından eylemin zamanını, sebebini, tarzını, koşulunu veya karşıtlığını ifade eden fiilimsi türleridir. Zarf-fiiller, bağlı oldukları temel fiile ek olarak, cümlede yan tümce oluşturabilen ve belirteç görevi üstlenen sözcüklerdir.

Zarf-fiil, fiile eklenen belirli ekler yoluyla oluşturulan ve cümlede zarf görevinde kullanılan kelime şekilleridir. Türkçede bu kavrama yönelik kullanılan diğer terimler arasında **ulaç** (Gencan, 2001, s.423), **gerundium** (Ergin, 1998, s. 338) gibi kavramlar yer almaktadır. Ancak, zarf-fiil terimi gramer literatüründe en yaygın ve yerleşik olan kullanımdır.

Zarf-fiil ekleri, Türkçede ek sınıflandırmaları açısından tartışmalı bir yere sahiptir. Bu eklerin yapım eki mi yoksa çekim eki mi olduğu meselesi, farklı gramerciler arasında farklı şekilde ele alınmıştır. Korkmaz ve Gülensoy gibi araştırmacılar bu ekleri yapım ekleri içerisinde sınıflandırırken, Ergin, bu eklerin hem yapım hem çekim arasında bir

yerde konumlandırılabilirliğini ifade etmiştir. Zikri Turan ise, zarf-fiil eklerini fiilimsi ekleri başlığı altında müstakil bir sınıf olarak değerlendirmiştir. Turan, “Türk Dilinde Ekleri Sınıflamanın Esasları” adlı bildirisinde zarf fiil eklerini, “fiilleri anlam bakımından koruyarak, biçimsel olarak geçici süreyle kullanımda isim kalıbına aktaran; böylece eksiltisiz ve ad gibi telaffuz edilebilir yapılara dönüştüren ekler” şeklinde tanımlamaktadır. (Turan, 2024, s. 233-251)

Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri adlı eserinde zarf-fiilleri, bir yönüyle fiil ve bir yönüyle belirteç niteliği taşıyan unsurlar olarak değerlendirmiştir. Ona göre, zarf-fiillerin bir kısmı yalnızca hareket ve zaman kavramını ifade ederken, diğer bir kısmı fiillerin durum ve tarzını belirten yardımcı ögeler olarak görev yapmaktadır. Zarf-fiillerin çekimli hale dönüşmelerinin mümkün olmadığını vurgulayan Korkmaz, bu unsurların özne, nesne ve tümlec olarak yan tümceler oluşturabileceğini belirtmiştir. (Korkmaz, 2019, s. 983–1046)

Banguoğlu ise Türkçenin Grameri adlı eserinde, zarf-fiilleri anlamlarına göre altı temel gruba ayırarak incelemiştir. Bunlar ulama, hal, karşıtlık, zaman, sebep ve karşılaştırma zarf-fiilleridir. (Banguoğlu, 2007, s.425)

Zarf-fiil ekleri biçimsel olarak çok çeşitlidir. Türkçede en yaygın zarf-fiil ekleri şunlardır:

- -kAn (gelirken)
- -InCA (gelince)
- -dİkÇA (gördükçe)
- -AlI (görelî)
- -(y)İp (alıp)
- -mAdAn (gelmeden)
- -ArAk (gölerek)
- -cAsInA (kaçırcasına)
- -dİğIndA(geldiğinde)
- -sA (gelirse)

Zarf-fiiller, cümlede birçok anlamsal ilişki kurar. Bunlar aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir:

- Zaman: “Ders çalışırken müzik dinlerim.”
- Neden: “Hasta olduğu için gelemedi.”
- Amaç: “Sınavı geçmek için çok çalıştı.”

- Koşul: “Gelirse birlikte gideriz.”
- Tarz (hal): “Ağlayarak sınıftan çıktı.”
- Karşılaştırma: “Yıldırım gibi geldi.”
- Devamlılık: “Sabaha kadar çalıştıktan sonra dinlenmeye çekildi.”

Bu fonksiyonel çeşitlilik, zarf-fiil eklerinin zenginliğiyle doğrudan ilişkilidir.

Örnek:

Kitap okuyup ödevimi bitirdim.

Bu sınıflandırma, zarf-fiillerin cümlede üstlendikleri işlevlere göre ayırım yapılmasını sağlamaktadır. Bu gruplar şu şekildedir:

1. **Ulama Zarf-Fiilleri:** -Ip, -(y)ArAk
 - Koşarak geldi.
2. **Hal Zarf-Fiilleri:** -A, -IncA, -kAn
 - Okuldan çıkınca beni ara.
3. **Karşıtlık Zarf-Fiilleri:** -mAdAn, -mAksızIn, -AcAğInA, -mAktAnsA, -AcAk yerde, -dAğA halde, -mAklA birlikte, -mAsInA rağmen
 - Çalışmaksızın başarı bekleyemezsin.
4. **Zaman Zarf-Fiilleri:** Anlamlarına göre yedi alt gruba ayrılmaktadır:
 - a. **İzleme Zarf-Fiilleri:** -IncA, -DI mI, -Ir -mAz
 - Görür görmez tanıdı.
 - b. **Vakitleme Zarf-Fiilleri:** -dlkçA
 - Çalıştıkça daha çok öğreniyorum
 - c. **Eşzaman Zarf-Fiilleri:** -dİğIndA, -dİğI zaman, -dİğI sırada
 - Ders bittiği zaman dışarı çıktık.
 - d. **Başlangıç Zarf-Fiilleri:** -AlI, -dİğIndAn beri
 - Bu kitabı alalı çok zaman oldu.
 - e. **Bitim Zarf-Fiilleri:** -AnA kadar, -IncAyA kadar, -AsIyA kadar
 - Sınav bitene kadar sınıftan çıkmak yasak.
 - f. **Öncelik Zarf-Fiilleri:** -mAdAn önce
 - Dışarı çıkmadan önce ödevlerini bitir.
 - g. **Sonralık Zarf-Fiilleri:** -dlktAn sonra
 - Yemek yedikten sonra ders çalışacağız.
5. **Sebeup Zarf-Fiilleri:** -mAklA, -dİğIndan, -AcAğIndAn, -dİğI için, -AcAğI için

- Havanın soğuk olduğundan dışarı çıkmadık.

6. **Karşılaştırma Zarf-Fiilleri:** -dİğİ kadar, -AcAğİ kadar, -dİğİ gibi, -AcAğİ gibi, -cAsInA, -AsIyA, -dİğİ boyda, -dİğİ ölçüde, -dİğİtarzda.

- Anlattığİ gibi uyguladı.

Banguoğlu'nun bu sınıflandırması, zarf-fiillerin işlevlerini ve cümlede üstlendikleri rolleri daha ayrıntılı bir şekilde anlamamızı sağlamaktadır (Banguoğlu, 2007, s. 427-440).

4.1.3. Sıfat-Fiil Kategorisi

Sıfat-fiiller, fiilimsi eklerinin bir alt kategorisini oluşturan dilbilgisel unsurlardır. Fiillerden türetilen ancak bir fiilin temel anlamını değiştirmeden bir ismi niteleyen kelimelerdir. Türkçede sıfat-fiil, fiilimsiler kapsamında ele alınan üç temel yapıdan biridir ve isim-fiil ile zarf-fiil ile birlikte değerlendirilir. Bu fiilimsilerden farklı olarak sıfat-fiiller, zaman ve hareket kavramını muhafaza etmekle birlikte bir ismin önüne gelerek sıfat görevinde kullanılırlar (Ergin, 2011, s. 334).

Dilbilgisi terminolojisinde sıfat-fiiller için çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Bunlar arasında fer'-i fi'l, sîga-i müştereke, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-eylem, ortaç ve partisip gibi terimler bulunmaktadır (Topçu, 2011, s. 7).

Ergin gibi araştırmacılar, bu terimlerin kullanımında kavramsal farklılıklar olduğunu vurgulamışlardır. (Ergin, 2011, s. 315) Özellikle partisip terimi, Batı dillerinden etkilenecek Türkçede de kullanılmaya başlanmış, ancak yeterli açıklık taşımadığı için bazı dilciler tarafından eleştirilmiştir.

Sıfat-fiillerin en belirgin özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Zaman ve hareket kavramını içermesi: Sıfat-fiiller, türetildikleri fiilin zaman ve hareket anlamını korurlar. Örneğin, gelecek hafta, bitmiş ödev ifadelerinde fiilin zaman unsuru belirgindir.

2. Şahıs eki almamaları: Sıfat-fiiller genellikle şahıs eki almazlar. Bu, onların yüklem olarak kullanılmaktan çok sıfat görevinde işlev görmesini sağlar.

3. Özne, nesne ve tümleç alabilmeleri: Sıfat-fiiller, cümlede nesne, tümleç veya özne olarak yan cümlecik kurabilirler. Örneğin, yaptığı iş mükemmeldi cümlesinde “yaptığı” sıfat-fiili, “iş” ismini niteleyen bir yapıdadır. (Topçu, 2011, s. 11-15).

4.1.3.1. Sıfat-Fiil Ekleri ve Sınıflandırılması

Gramer çalışmalarında büyük bir bölümünde, işlevlerin şekillere bağlı olarak açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Şekle ait sınırlı bilgiyi içeren bu izahlar, ekleşmeli dizisinde yer alan unsurların bulundukları yerde değer kazanmaları ilkesini göz ardı etmektedir. Çünkü Türk dilinde, dilinin ekleşme sisteminde bir şekil, birden fazla görev icra edebilir veya bir öge, birden fazla şekilde karşılanabilir. Örneğin:

“Dolmuş dolmuş, birazdan hareket edecekler” cümlesinde iki tane -muş şekli kullanılır. Birincisi isim yapım eki iken ikincisi ise sıfatfiil işlevini yüklenmiştir. -muş şekline bu görevleri yükleyen sistem, bizzat ekleşme dizisinin karşıtlık düzenidir. Görevlendirmenin eşzamanlı yapılan bir olgu olması, onun unsurlara bulunduğu yerde değer kazandıran niteliğinden kaynaklanır.

Sıfat fiil eklerin fonksiyonları üzerine yapılan akademik değerlendirmelerde, özellikle fiilin zaman kategorisiyle ilişkili olduğu vurgulanmıştır. Korkmaz, sıfat-fiillerin zaman gösterme işlevine bağlı olarak dört gruba ayrılabilceğini ifade eder: (Korkmaz, 2007, s. 909)

1. **Geçmiş zaman sıfat-fiilleri:** geçmiş gün, bilinmedik sır, aşılmadık engel
2. **Geniş zaman sıfat-fiilleri:** akan su, tutan el, işiten kulak
3. **Gelecek zaman sıfat-fiilleri:** gelecek hafta, okunacak kitap, ödenecek borç
4. **İ-ek fiili ile kurulan sıfat-fiiller:** bilindik yol, duyulmadık söz, tanıdık adam

Tahir Nejat Gencan ise sıfat-fiilleri morfolojik yapılarına göre şu başlıklar altında incelemiştir:

- en ekiyle türemiş sıfat-fiiller
- r ve -mez ekleriyle türemiş sıfat-fiiller
- ecek ekiyle türemiş sıfat-fiiller
- miş ekiyle türemiş sıfat-fiiller
- dik ekiyle türemiş sıfat-fiiller
- esi ekiyle türemiş sıfat-fiiller (Gencan, 2001, s. 415-418)

4.1.3.2. Sıfat-Fiillerin Türkçedeki İşlevi ve Kullanımı

Sıfat-fiiller, Türkçede oldukça işlek bir yapıya sahiptir ve cümle içinde farklı gramer fonksiyonlarını üstlenebilirler. Muharrem Ergin sıfat-fiillerin önemini vurgularken, “Başka dillerde birden çok cümle ile ifade edilen fikirler, Türkçede tek bir cümle ile;

başka dillerde yan cümlelerle dolu birleşik cümlelerle ifade edilen fikirler Türkçede basit bir cümle ile ifade edilir.” ifadelerini kullanır (Topçu, 2011, s.138).

Örneğin:

- Kitap okuyan çocuk çalışkandır.
- Gelecek toplantı önemli olacak.

Sıfatfiiller, Türkçenin en önemli fiilimsi kategorilerinden biridir. Fiil kök veya gövdelerinden türeyerek bir sıfat gibi davranan bu yapılar, zaman ve hareket kavramlarını içermesiyle dikkat çeker. Türkçenin analitik yapısını güçlendiren sıfatfiiller, özellikle Batı dillerine kıyasla daha ekonomik bir anlatım sağlar. Dilcilerin sınıflandırmalarına göre farklı zaman ifadeleriyle ilişkilendirilen bu yapılar, Türkçenin söz varlığı ve dil işleyişi açısından önemli bir konuma sahiptir.

Türkçedeki ekler, yandaş ekleşmeyle on (10) farklı üst işleve, yandaş ekleşmeyle ise çeşitli alt türle ayrıılır. Fiilimsiler, de bu on ek türünden kendine mahsus bir kategori oluşturur. (Turan, 2024, s. 240-243) Bu hususu, fiilimsilerin hangi görevi icra ettikleriyle açıklamak yerine hangi işlevleri üstlenmediklerinin izah edilmesi suretiyle açıklamak da mümkündür:

Fiilimsiler, kelimenin anlamını değıştirmedeği için yapım eki değildir.

Fiilimsiler, fiilin çatısını ya da isimlerle kurduğu tamlama ilişkisini etkilemediği için çatı eki değildir.

Fiilimsiler, fiilin gerçekleşip gerçekleşmediğini göstermediği için olumluluk/olumsuzluk eki değildir.

Fiilimsiler, isimleri fiil gibi kullanmayı sağlayan ek fiil işlevini taşımadığı için ek fiil kategorisine girmez.

Fiilimsiler, isimleri nitelik/teklik veya nicelik/çokluk açısından işaretlemediği için teklik /çokluk eki değildir.

Fiilimsiler, isim tamlaması kurmadığı için isim tamlaması kuran ek sınıfından değildir.

Fiilimsiler, isim ile fiil arasındaki ilişkileri düzenleyen bir kategoride bulunmadığı için hal eki değildir.

Fiilimsiler, cümlede eksiklik veya soru işlevi taşıyan bir işlevi işaretlemediği için soru eki değildir.

Fiilimsiler, cümlede zaman ve şahıs ekleriyle fiili çekimleyerek cümle kurma işlevi üstlenen ekler arasında yer almadıkları için çekim eki değildir.

Fiilimsiler, şekilce eksiltili olan fiilleri isim gibi telaffuz edilebilir ve aktarılabilir hâle getiren ve bunu üç ana alt işlev ile icra eden müstakil bir ek sınıfıdır. Fiilimsiler, eklendikleri kategorinin fiil; aktardığı kategorinin de isim olması dolayısıyla fiil isim kategorisi eki olarak işlev görürler.

4.2. Arapçada Fiilimsi Kategorisi

Arapçanın temel ilkelerinden biri, dilin isimler, fiiller ve harflerden oluştuğudur. Dilciler, Arapçanın çekimli bir dil olduğunu ve bazı kelimelerin diğerlerinden türetildiğini kabul etmektedir. Arapçadaki türevlerin kaynağı ise mastarlar yani isim kökleridir.

Fiilimsi kategorisi de diğer kategorilerde olduğu gibi Arapçada kelime köklerinin çekimlenmesiyle oluşturulur. İsimfiil, zarffiil ve sıfatfiil ana alt işlevlere sahip olan fiilimsi kategorisi Arapçada Türkçedeki sınıflamaya benzer olarak değerlendirilebilir.

Zira kelimelerin ism-i fā'il ve ism-i mef'ul çekimleri fiillerin sıfat göreviyle görevlendirildiği sıfatfiil kategorisini meydana getirirler. Görevi aynı olmak üzere başka vezinlerle oluşturulan sıfatfiiller (sıfat-ı müşebbehe) de bu kategoriye dahil edilmektedir. Bu bölümde, özellikle ism-i fā'il ve ism-i mef'ul kavramları ile Türkçedeki karşılıklarına, yani sıfat fiil eklerine odaklanacağız. Arapça ve Türkçe türetimsel yapılarındaki farklılıklara rağmen, her iki dilde benzerlikler de bulunmaktadır. Türkçede, daha önce bahsettiğimiz üzere fiilimsiler üç ana grupta incelenir: isimfiil, zarffiil ve sıfatfiil. Fiil, anlamını koruyarak isim gibi telaffuz edilerek işlev kazanır. Türkçedeki bu kategorik durum, yani, fiilin anlamının muhafaza edilerek şekilce isim sınıfına geçmesi, Arapçada da gözlenir. Esası fiil olmak üzere isim kategorisinde değerlendirilen unsurlar şunlardır:

1. İsm-i fā'il ve ism-i mef'ul
2. İsm-i fā'ile benzer sıfatlar.
3. Mastar, fiilleri türeten kaynaktır.
4. Fiillerin isimlendirilmiş halleri. (ابن سراج, 2009, s. 119-127)

4.2.1. İsm-i Fā'il اِسْمِ فاعِل

İsm-i fā'il, bir eylemi gerçekleştiren kişi ya da nesneyi belirtmek için kullanılan, mastardan türetilmiş bir isimdir. Dilciler, ism-i fā'ilin anlamında, olayın özne tarafından gerçekleştirilmesinin söz konusu olduğunu vurgulamaktadır. İsm-i fā'il, sülāsī fiilden türetilir ve genellikle fā'il فاعِل kalıbına uyar (الافغاني, 2003, s. 197). Mastarlardan ism-i fā'il

türetmek için fā‘il vezni dışında da vezinler kullanılmaktadır. Örneğin اِلْتِجَاء (ilticā) kökünden türetilen ve ism-i fā‘il olan مُلْتَجِي (mültecī) kelimesinin vezni fā‘il değil, müfte‘il veznindedir.¹ İsm-i fā‘il olma kelime, kelimenin kökünde bulunan hareketi icra eden ifade eden bir kelime türü olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu türden kelimeler Türkçeye aktarılırken genellikle -(y)An şeklinin eklenmesiyle vücut bulur.

1. نَصَرَ - نَاصِرٌ (nāşır)

نَصَرَ (naşara) - Yardım etti (etmek), zafer kazandı (kazanmak).

نَاصِرٌ (nāşır) - Yardım eden, destekleyen kişi.

Burada, “نَصَرَ” fiilinden türetilen “نَاصِرٌ”, yardım eden, destek veren kişi anlamına gelir. Fiilin kök harfleri “ن-ص-ر” olup, isim-i fā‘il kalıbına uyarlanarak “نَاصِرٌ” şeklinde türetilmiştir.

2. كَتَبَ - كَاتِبٌ (kātib)

كَتَبَ (ketebe) – Yazdı (yazmak).

كَاتِبٌ (kātib) – Yazan, yazıcı, yazar.

“كَتَبَ” fiilinden türetilen “كَاتِبٌ”, yazma eylemini gerçekleştiren kişi yani yazar anlamına gelir. Fiilin kök harfleri “ك-ت-ب” olup, “فَاعِلٌ” kalıbına sokularak “كَاتِبٌ” formunu almıştır.

3. ذَهَبَ - ذَاهِبٌ (zāhib)

ذَهَبَ (zehebe) – Gitti (gitmek).

ذَاهِبٌ (zāhib) - Giden, hareket eden kişi.

“ذَهَبَ” fiilinden türetilen “ذَاهِبٌ”, gitme eylemini gerçekleştiren kişi anlamına gelir. Fiilin kök harfleri “ذ-ه-ب” olup, “فَاعِلٌ” kalıbına uygun olarak “ذَاهِبٌ” şeklinde oluşturulmuştur.

¹ İsm-i fā‘il yapan vezinler şunlardır: Fā‘il فَاعِلٌ [Cāhil جَاهِل], Mübālağalı vezinler: Fe‘‘āl فَعَالٌ [Ressam رَسَّام], Fe‘‘āle فَعَّالَةٌ [allāme عَلَّامَةٌ], Fe‘‘ul فَعُولٌ [gāfūr غَافُورٌ], Fe‘‘il فَعِيلٌ [rahīm رَاحِمٌ], Fā‘‘ul فَاعُولٌ [Cāsūs جَاسُوسٌ], Mif‘‘il مَفْعِيلٌ [miskīn مَسْكِينٌ], Mezīd fiillerde: İf‘‘āl اِفْعَالٌ “Muf‘‘il مَفْعُولٌ” vezninde gelir [müthīş مُثْهِشٌ], Tef‘‘il تَفْعِيلٌ (Mufā‘‘il مَفْعُولٌ) vezninde gelir [mūallim مُعَلِّمٌ], Müfā‘‘āla مَفَاعَلَةٌ (Mufā‘‘il مَفْعُولٌ) vezninde gelir [mühāfiz مُهَافِيزٌ], İnfī‘‘āl اِنْفِعَالٌ (Münfa‘‘il مُنْفَعِلٌ) vezninde gelir [münfarit مُنْفَرِدٌ], İftī‘‘āl اِفْتِعَالٌ (Müfta‘‘il مُفْتَاعِلٌ) vezninde gelir [muhtaç مُحْتَاجٌ], Tafa‘‘ul تَفَاعُلٌ (Mütefa‘‘il مُتَفَاعِلٌ) vezninde gelir [müteahhit مُتَعَاهِدٌ], Tefā‘‘ul تَفَاعُلٌ (Mütefa‘‘il مُتَفَاعِلٌ) vezninde gelir [müteradif مُتَرَادِفٌ], İsti‘fāl اِسْتِفْعَالٌ (Müstef‘‘il مُسْتَفْعِلٌ) vezninde gelir [müstehlik مُسْتَهْلِكٌ], Rubā‘ī Mücerred ve Mezīdlerde: Fa‘lele فَعْلَلَةٌ (Mufa‘‘il مُفَاعِلٌ) vezninde gelir [mütarcim مُتَرْجِمٌ], Rubāī Mezīd: Tafa‘‘lül تَفَاعُلٌ (Mütefa‘‘il مُتَفَاعِلٌ) vezninde gelir [müteselsil مُتَسَلْسِلٌ], İf‘‘illāl اِفْعِلَالٌ (Muf‘‘allil مُفْعِلَالٌ) vezninde gelir [mutmain مُطْمَئِنٌّ].

Bu örneklerde görüldüğü gibi, ism-i fā' il türetilirken fiilin kökü –semāi sülāsī köklerde- “فَاعِل” kalıbına yerleştirilerek yeni bir kelime oluşturulur. Bu kelimeler, ilgili fiilin fāilini (öznesini) yani eylemi gerçekleştiren kişi veya nesneyi ifade eder.

Kökü üç harften fazla olan fiillerden yani rubā' i fiiler ism-i fā' il türetme yöntemi ise rubā' i fiillerden ism-i fā' il türetilirken şimdiki zaman (muzari) fiilin başındaki “ي” harfi “م” harfine dönüştürülür ve sondan bir önceki harf kesre (◌ِ) ile harekelenir . Örnekler:

1. أَكْرَمَ – يُكْرِمُ – مُكْرِمٌ (akrama – yukrimu – mükrim)

أَكْرَمَ - İkrām etti (etmek).

يُكْرِمُ - İkrām ediyor.

مُكْرِم - İkrām eden kişi.

Muzari fiilin başındaki “ي, ” harfine değişmesi ve sondan bir önceki harfin kesre harekesiyle harekelenmesi neticesinde (مُكْرِم) “mükrim” kelimesi elde edilmiş olmaktadır.

2. اِسْتَغْفَرَ – يَسْتَغْفِرُ – مُسْتَغْفِرٌ (istegfira – yestagfiru – müstagfir)

اِسْتَغْفَرَ - Bağışlanma diledi (dilemek).

يَسْتَغْفِرُ - Bağışlanma diliyor.

مُسْتَغْفِر - Bağışlanma dileyen kişi, istiğfar eden.

Harfine değişmesi ve sondan bir önceki harfin kesre harekesiyle harekelenmesi neticesinde (مُسْتَغْفِر) “müstagfir” kelimesi elde edilmiş olmaktadır.

4.2.2. İsm-i mef'ül اِسْمُ مَفْعُول

İsm-i mef'ül, bir eylemin edilgen (meçhül) olarak gerçekleştirildiğini gösteren isimdir. Bu yapı, fiilin nesnesini, yani eyleme maruz kalan varlığı ifade etmek için kullanılır. İsm-i mef'ül türetme yöntemi, fiilin türüne göre değişir:

1. **Sulāsī** (üç harfli) fiillerde ism-i mef'ül, genellikle “مَفْعُول” (mef'ül) vezniyle oluşturulur.

كُتِبَ - مَكْتُوبٌ (kutibe - mektûb)

كُتِبَ (kutibe)- Yazıldı (yazılmak).

مَكْتُوبٌ (mektûb)- Yazılmış veya yazılan.

Bu örnek, sulāsī bir fiilden türetilmiş ism-i mef'ül örneğidir. “كُتِبَ” fiili, edilgen çatıda (meçhül) çekimlenmiş bir fiildir ve “yazıldı (yazılmak)” anlamına gelir. İsm-i mef'ül

türetmek için bu fiilin kökü alınarak, مَفْعُول (mef'ül) kalıbına uyarlanmıştır. “كُتِبَ” fiilinin kök harfleri “ك-ت-ب” olup, ism-i mef'ül formunda ilk harfin önüne “م” eklenmiş ve ikinci aslî harf ile üçüncü aslî harf arasında uzun u ilave edilmiştir. Bu çekimde ilave olunan م ve و harfleri ziyâde harftir.

2. Rubā'î (dört harfli ve daha fazla harften oluşan) fiillerde ise, muzâri fiilin başındaki “ي” harfi “م” harfine çevrilir ve sondan bir önceki harf fetha () ile harekelenir.

شَارَكَ - يُشَارِكُ - مُشَارَكٌ (şārake - yuṣāriku - müṣāarak)

شَارَكَ (şārake) – Katıldı (katılmak), ortak oldu (olmak).

يُشَارِكُ (yuṣāriku) - Katılıyor, iştirak ediyor.

مُشَارَكٌ (müṣāarak) – Katılınan, katılım sağlanan, ortak olunan.

Bu örnek, rubā'î bir fiilden türetilmiş bir ism-i mef'ül örneğidir. “مُشَارَكٌ” kelimesinin türetildiği fiil شَارَكَ (katıldı) olup, bu fiilin şimdiki zaman hali يُشَارِكُ şeklindedir. İsm-i mef'ül oluşturulurken muzâri fiilin başındaki “ي” harfi “م” harfine dönüştürülmüştür ve sondan bir önceki harf kesreli (ِ) iken, bu hareke fetha (َ) ile harekelenmiştir.

Sonuç olarak yukarıdaki örneklerden görüldüğü gibi, ism-i mef'ül, fiilin nesnesini yani eyleme maruz kalan varlığı ifade eder.

4.2.3. İsim-i Fā'il ile Benzer Sıfatlar

İsm-i fā'il ile ortak tarafları bulunan diğer bir kelime türü de sıfat-ı müşebbehtir. Bu türden kelimeler ile ism-i fā'il olan kelimeler arasında benzerliklerin yanı sıra anlam farkı bulunmaktadır. Sıfat-ı müşebbehe, ism-i fā'il ile hem lafız hem de mana açısından benzemektedir. Bu benzerlikler şu şekilde ifade edilebilir:

Lafız açısından: Tekil dışındaki formlarda isim-i fā'il ile benzerlik göstererek onunla aynı ekleri alabilir. Mana açısından: İkisi de bir varlıkla bağlantılı bir niteliği ifade eder, ancak anlam yönü farklıdır.

Bu iki benzerlik nedeniyle, türevler (müştekat) içinde yalnızca sıfat-ı müşebbehe bu özel ismi almıştır. Ayrıca, isim-i fā'il gibi nesneyi (mansūb) yönetme yeteneğine sahiptir. Ancak, sıfat-ı müşebbehe, geçişsiz fiillerin (lāzım fiiller) kökünden türetilmiştir ve isim-i fā'il gibi bir olayın meydana gelişini ifade etmez.

Buna göre, “fā'il” veznindeki sıfatlar yenilenme ve oluş anlamı taşır. Örneğin:

“O, güzel yüzlüdür” anlamında “هُوَ حَسَنُ الْوَجْهِ” denildiğinde kalıcı bir özellik ifade edilir.

Eğer geçici ve oluş halinde bir güzellik kastediliyorsa “هُوَ حَاسِنٌ” denir.

“O, korku içindedir” anlamında “هُوَ جَزَعٌ” denir; ancak bu durumun yeni oluştuğunu belirtmek için “هُوَ جَزَعٌ” denir.

Bu örnekler, sıfat-ı müşebbehenin fiilin anlamına göre nasıl dönüşüme uğrayabileceğini göstermektedir. (خميس، 2014، ص. 2453)

4.3. Türkçe ve Arapçadaki Sıfat Fiil Kategorilerinin Karşılaştırılması

1. Evimize **gelecek** konukları ben karşılayacağım.

(((((((((Ev)i)miz)e **gel-**Ø-**ecek**+) konuk)lar)ı) (ben) (karşıla)yacağım.)

سَأَسْتَقْبِلُ الضُّيُوفَ الَّذِينَ سَيَأْتُونَ إِلَى بَيْتِنَا

Gel-Ø-ecek+ ekleşmesi, **evimize gel-Ø-** fiiline getirilen istek işlevi taşıyan **-(y)AcAk** üst şeklinin bir alt şekli olan **-ecek** ile oluşturulmuş bir sıfat fiildir. Bu ek, zaman algısı içeren sıfat fiiller arasında yer alır ve cümlede “**konuklar**” ismini niteleyerek bir fiil isim tamlamasının tamlayanını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, sıfat fiil hem bir alt işlev hem de üst işlev ilişkisiyle ekleşme düzeninde yer alır. Arapçadaki **الضُّيُوفَ الَّذِينَ سَيَأْتُونَ** **gelecek konuklar** fiili, Türkçedeki **gel-Ø-ecek**+ sıfat fiilinin karşılığıdır. **سَيَأْتُونَ** fiili, **gel-Ø-** fiilinin gelecekteki zamanını ifade eder ve “**konuklar**” kelimesini nitelendirir. Bu fiil, aynı şekilde zaman bildiren bir yapıdır ve “**konuklar**” kelimesinin öznesinin gelecek zamandaki hareketini tanımlar. Türkçede **gel-Ø-ecek**+ sıfat fiili, “**konuklar**” kelimesini nitelendirirken, Arapçadaki **الضُّيُوفَ الَّذِينَ سَيَأْتُونَ** **gelecek konuklar** fiili de benzer bir şekilde zaman ve hareket bildiren bir yapı olarak görev yapmaktadır.

2. Akşama doğru kar **yağar**.

((((Akşam)a doğru) (kar) (**yağ-Ø-**)ar+Ø).

فِي الْمَسَاءِ يَسَاقُطُ التَّلْجُ.

Kar+Ø+yağ-Ø-ar+Ø+Ø+Ø+Ø+Ø+Ø ekleşmesi, **yağ- Ø-** fiiline getirilen **-Ar** ekiyle oluşturulmuş bir sıfat fiil barındırır. Bu ek, geniş zaman diliminde beklenen bir eylemi ifade eder. **Yağ-Ø-ar+Ø+Ø+Ø+Ø+Ø+Ø+Ø** ekleşmesi, cümlede “**kar**” ismini nitelendirerek karın yağma durumunun beklenti durumunu anlatır. Arapçadaki **يَسَاقُطُ التَّلْجُ** **Kar yağar** ekleşmesi, Türkçedeki **Kar+Ø Yağ-Ø-ar+Ø+Ø+Ø+Ø+Ø+Ø** sıfat fiilinin karşılığıdır. Arapçadaki fiil de şu anki zaman diliminde beklenen bir hareketi ifade eder, dolayısıyla sıfat fiil işlevi görerek eylemin süregeldiğini anlatır. Türkçedeki

Kar+Ø +yağ-Ø-ar+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø sıfat fiili, süregelen bir durumu ifade ederken, Arapçadaki **يَسَاقُطُ النَّجَسُ** **Kar yağar** fiili de aynı şekilde devam eden bir eylemi belirtir.

3. Yarın Erzurum’a **gidiyorum**.

(((((Yarın) (Erzurum)’a **gid**)**iyor**)**um**.)

غَدًا سَأَذْهَبُ إِلَى إِرْزُرُوم.

Erzurum+Ø+a gid -Ø-iyor+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+um+Ø fiili, **git- Ø-** fiiline getirilen **-İyor** ekiyle oluşturulmuş bir sıfat fiildir. Bu ek, şu anki zaman diliminde devam eden bir eylemi ifade eder. **Git-Ø-iyor+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+um+Ø** sıfat fiili, **gidiyorum** ifadesindeki hareketi tanımlar ve eylemin şu anda devam ettiğini gösterir. Bu sıfat fiil, “**Erzurum’a**” kelimesini nitelendirerek, gitme eyleminin süregeldiğini ve hedefi (Erzurum) belirten bir tamamlayıcı olarak görev yapar. Arapçadaki **سَأَذْهَبُ إِلَى إِرْزُرُوم** **Erzurum’a gideceğim** fiili, Türkçedeki **git-Ø-iyor+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+um+Ø** sıfat fiilinin karşılığıdır. **سَأَذْهَبُ gideceğim** fiili, gelecekteki bir hareketi ifade eder ve Türkçedeki **git-Ø-iyor+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+um+Ø** ifadesinin aksine, bir niyet veya planlanan hareketi belirtir. Buradaki fiil, eylemin gelecekte yapılacağını ifade eder, ancak sıfat fiil işleviyle benzer şekilde hareketin yönünü ve amacını belirten bir yapı sağlar. Türkçedeki **git-Ø-iyor+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+um+Ø** sıfat fiili, devam eden bir hareketi tanımlar. Arapçadaki **سَأَذْهَبُ gidiyorum** fiili de gelecekteki bir hareketi ifade etse de, her iki dilde de eylemin yönü ve amacı hakkında bilgi verir.

4. Yere düşen çocuğu kaldırdı.

((((((((Yer)e) **düş**)**en**) çocuğ)u) kaldırdı).

رَفَعَ الْوَلَدُ الَّذِي سَقَطَ عَلَى الْأَرْضِ

Yer+Ø+e+düş-Ø-en+ çocuk+Ø fiili, **düş-Ø-** fiilne getirilen **+(y)An** üst şeklinin bir alt şekli olan **-en** vasıtasıyla bir sıfat fiil oluşturulmuş. Bu ek, cümlede isim tamlamasının tamlayan unsuru olarak görev yapmaktadır **gel-Ø-** fiili anlamını değiştirmeden fiil kategorisinden isim kategorisine geçmesini sağlamıştır. “**Yer+Ø+e +düş-Ø-en+ çocuk+Ø**” ifadesi, düşme eylemini gerçekleştiren çocuğu belirtmektedir. Bu yapı, sıfat fiilin zamanla ilgili anlam yüklenmeden yalnızca nitelik belirttiği örneklerden biridir. Ekleşme dizisinin karşıtlık düzeninde, bu sıfat fiil, tamlayanı fiil olan sıfat tamlamasında

yer alır. Arapçadaki **الْوَلَدُ الَّذِي سَقَطَ عَلَى الْأَرْضِ** ifadesi, Türkçedeki **Yer+Ø+e+düş-Ø-en+çocuk+Ø** sıfat fiilinin karşılığıdır. Arapçada **سَقَطَ düştü** fiili geçmiş zaman fiili olarak kullanılır ve sıfat fiil işleviyle “**yere düşen**” çocuğu tanımlar. Türkçede **yer+Ø+e+düş-Ø-en+** sıfat fiili, “**çocuk**” ismini nitelendirirken, Arapçadaki **سَقَطَ düştü** fiili de benzer şekilde çocuğun düşme durumunu anlatır, ancak Arapçada bu fiil sıfat değil, fiil olarak kullanılmıştır. Bu dilsel fark, Türkçe ve Arapça arasındaki sıfat fiil yapılarının farklı işlevlerini gösterir.

5. Tanıdık kimse var mı?

(((((Tanı)dık) (kimse)) ((var) mı)))?

هَلْ يُوجَدُ شَخْصٌ مَعْرُوفٌ؟

Tanı-Ø-dık+kimse+Ø+Ø+ var+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø kelimesi, **tanı-Ø-** fiiline getirilen **-dık** ekiyle oluşmuş olup sıfat fiil olarak “**kimse**”yi nitelendirmektedir. Burada **-dık** eki geçmişte tamamlanmış eylemi işaret ederek tanıma eyleminin gerçekleştiği kimseyi belirtir. Bu tür sıfat fiiller, rivayet alt işlevi ile sıfatlama işlevini birlikte taşır. Arapçada **مَعْرُوف tanıdık** sıfat fiili, ism-i mef’ul “**مَفْعُولٌ**” vezninde “**kimse**” kelimesini tanımlar. **مَعْرُوف tanıdık** fiili, tanınmış olan birini ifade eder.

6. Geçmiş günleri özlemle hatırlıyorum.

(((((Geç)miş) gün)ler)i (((((özlem)le) (hatırl))ıy(ör)um)).

أَتَذْكُرُ الْأَيَّامَ الْمَاضِيَةَ بِحَنِينٍ.

Geç-Ø-miş+ gün+ler+ sıfat fiili, **geç-Ø-** fiiline eklenen **-mİş** sıfat fiil olarak kullanılmaktadır. **-mİş** eki, rivayet anlamı taşıyan bir göstergedir ve burada sıfat fiil işleviyle kullanılmıştır. **Geç-Ø-miş+** sıfat fiili, geride kalmış bir zamanı tanımlar. “**Geçmiş günler**” ifadesiyle anlatılmak istenen şey, zaman olarak geçmişte kalan günlerdir. Burada sıfat fiil, “**günler**” ismini nitelendirir ve isim tamlamasında tamlayan konumunda kullanılır. Bu bağlamda “**geç-Ø-miş+**” sıfat fiili, fiilin anlamını değiştirmeden onu sıfat olarak kullanır. “**Geçmiş günler**” ifadesi, geçmişte yaşanmış ve geride kalmış olan günleri tanımlar. Arapçadaki çeviride, **الْأَيَّامَ الْمَاضِيَةَ geçmiş günler** sıfat fiili kullanılmıştır. **الْمَاضِيَةَ geçmiş** kelimesi, ism-i fā’il “**فَاعِلٌ**” veznine dayanan sıfat formuyla ve zaman olarak geçmişi tanımlayan bir sıfat olmuştur. **الْمَاضِيَةَ geçmiş** burada “**günler**” kelimesini nitelendirir, tıpkı Türkçedeki “**geçmiş günler**” gibi. **Hatırla-Ø-**

ıyor+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+um+Ø fiili, **hatırla-Ø-** fiiline getirilen **-iyor** ekiyle oluşturulmuş bir sıfat fiildir. Bu ek, şu anki zaman diliminde devam eden bir eylemi ifade eder. **Hatırla-Ø-ıyor+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+um+Ø** sıfat fiili, hatırlıyorum ifadesindeki düşünme ve anımsama hareketini tanımlar ve bu eylemin şu anda gerçekleştiğini gösterir. Bu sıfat fiil, “özlemle” kelimesini ve dolaylı olarak “geçmiş günler” ifadesini tamamlayarak, hatırlama eyleminin yöneldiği nesneyi belirtir. Böylece sıfat fiil, hareketin hatırlamanın nesnesini ve duygusal bağlamını özlem ifade eder. Arapçadaki أَتَذْكُرُ الْيَّامَ الْمَاضِيَةَ بِحَيْنٍ hatırlıyorum fiili, Türkçedeki **hatırla-Ø-ıyor+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+um+Ø** sıfat fiilinin karşılığıdır. أَتَذْكُرُ fiili, şimdiki zaman ve geniş zaman arasında devamlılık ifade eden bir yapıya sahiptir ve eylemin şu anda yapıldığını gösterir. Bu kullanım, Türkçedeki **hatırla-Ø-ıyor+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+um+Ø** sıfat fiilinin görevine denk düşer. Her iki dilde de hatırlama eylemi, nesneye yönelen ve halen devam eden bir hareketi bildirir.

7. Buraya gel.

((Bura)ya gel).

أَنْتِ إِلَى هُنَا

“Buraya gel” cümlesi Türkçede emir işlevli bir fiil çekimine sahiptir. **Buraya gel-Ø-** isimfiil tamlaması şeklinde kurulan tamlama kategori bakımından fiil sınıfındadır. Tamlama halinde bulunan bu fiili takip eden ekleşmede yer alan emir işlevi istek kategorisindeki en kuvvetli istek olan emir sıfat fiili ile oluşmuştur. Emir işlevi, isteğin en güçlü alt türünü temsil etmektedir. Muhtelif çalışmalarda emir kipi olarak anılan bu kategorinin istek derecelerindeki en kuvvetli istek oluşu dolayısıyla bir alt işlevi taşıdığı mutlaklıdır. Bu işlev farkı, diğer pek çok işlevde de karşımıza çıkan sıfat fiil kategorisinin bir işlevidir. İsteğin derecesinin en kuvvetli olduğu bu işlevde morfofonetik morfofonemik karşıtlık, anlam ve görev unsurlarının ne dereceye kadar telaffuzla karşılanmadığının da öğretici bir görümünü arz eder. Emir işlevli sıfat fiil eki ile birlikte tamlanan ve diğer görev unsurlarının hepsinin birden telaffuzdan kalkması bütün vurguyu fiilin üzerine yükler. Bu durum, geniş zaman ve ikinci şahıs çekimiyle birlikte buraya gel-fiilinin emir işlevli bir sıfat fiil ekleşmesiyle çekimlendiğinin bir örneğini teşkil eder. أَنْتِ إِلَى هُنَا cümlesinde ise ikinci kişi çekimiyle ve yaygın Arapça öğretimi usullerine göre zamana işaret eden herhangi bir unsuru barındırmayan bir emir cümlesi olarak telakki

edilmektedir. Alt işlev üst işlev karşıtlığı olmayan bir bakış açısı eşliğinde gramer zamanının dışında emir fiili olarak anlaşılan bu yapının Türkçe karşılığında morfofonetik morfofonemik karşıtlıklar aracılığıyla kesintisiz takip edilebilen bir anlam görev ilişkisi bulunmaktadır.

8. Buraya geleceğim

(((((Bura)ya) gel)eceğ)im)

مَجِيئِي إِلَى هُنَا.

Gel-Ø-eceğ+im fiili, **gel-Ø-** fiiline getirilen **-(y)AcAk** üst şeklinin bir alt şekli olan **-ecek** ile oluşturulmuş bir sıfat fiildir. Bu ek, gelecek zamanda gerçekleşmesi beklenen bir eylemi ifade eder. **Gel-Ø-eceğ+im** sıfat fiili, gelme eylemini nitelendirerek, gelecekte yapılacak bir hareketi tanımlar. **Gel-Ø-eceğ+im** yapısında, **-ecek** eki sıfat fiil işlevi görmüş, ardından gelen **-in** iyelik ekiyle birlikte belirtili isim tamlaması oluşturmuştur. Burada sıfat fiil olan **gel-Ø-eceğ+im**, “senin gelişin” anlamına gelecek şekilde isimleşmiştir. “**Buraya**” zarfı da bu geliş eyleminin yöneldiği yeri göstermektedir. Arapçadaki **مَجِيئِي إِلَى هُنَا** ifadesi, Türkçedeki **gel-Ø-ecek+im** sıfat fiilinin karşılığıdır. **مَجِيئِي** kelimesi, gelme eyleminin gerçekleşeceğini ve bu eylemin özneye “sen” ait olduğunu belirtir. Arapçada mastar kullanımı ile yapılan bu ifade, Türkçedeki sıfat fiil işlevine denk gelir. Her iki dilde de eylem, gelecekte gerçekleşecek bir hareketi ve bu hareketin sahibini gösterir.

9. “Hiç yüksünmeden sanki **yazdığı bir romandan** pasajlar okuyormuş gibi bütün teferruatı ile anlatıyordu.” (UH 7).

Hiç yüksünmeden sanki (((**yaz**)dığ)ı) (bir roman))dan) ((((((pasaj)lar) oku)yor)muş) (gibi)) (((((bütün) (teferruat))ı) ile) anlat)ıyor)du).

كَانَ يَرْوِي دُونَ أَيِّ تَدْمُرٍ، وَكَأَنَّهُ يَقْرَأُ مَقَاطِعَ مِنْ رِوَايَةِ كَتَبَهَا، مُفَصَّلًا كُلَّ الْجُزْئِيَّاتِ.

Burada **yaz- Ø -dığ+ı+ bir+Ø+ roman+Ø+dan** kelimesi bir sıfat fiil olarak kullanılmıştır. **Yaz- Ø-** fiiline **-dik** sıfat fiil ekiyle **yaz- Ø -dığ+ı** sıfat fiili, “**bir roman**” ifadesini nitelendiriyor. Yani, **yaz- Ø -dığ+ı** sıfat fiili, “**roman**” kelimesini açıklıyor. Bu sıfat fiil, **yaz- Ø-** fiilinin anlamını değiştirmeden, onu sıfat haline getirmiştir. Arapçaya çevrildiğinde ise, Türkçedeki bu sıfat fiil yapısı doğrudan karşılık bulmaz. Arapçada sıfat fiil, genellikle belirli vezinlerle oluşturulur ancak burada işlevsel farklar vardır.

Türkçedeki **yaz-Ø-dığ+ı** sıfat fiilini Arapçaya çevirdiğimizde, kullanılan yapılar farklı olur. Yukarıda verilen örnekte “كَانَ يَرْوِي دُونَ أَيِّ تَدْمُرٍ، وَكَأَنَّهُ يَقْرَأُ مَقَاطِعَ مِنْ رِوَايَةِ كَتَبَهَا، مُفَصَّلًا كُلَّ” ifadesinde, Türkçedeki sıfat fiilin karşılığı olan **yazdığı (yaz-Ø-dığ+ı)** ifadesi, Arapçada **كَتَبَهَا yazdığı** şeklinde bir fiil olarak kullanılmıştır. Burada, **كَتَبَهَا yazdığı** fiili, sıfat olarak kullanılmamış; aksine, fiil haliyle romanın yazılmış olduğu durumu belirtmektedir. Bu durum, Türkçedeki sıfat fiil yapısının Arapçadaki sıfat yapılarından farklı olarak bir fiil kökünün doğrudan sıfat gibi kullanılmasıyla ortaya çıkar. Türkçede sıfat fiiller, fiilin anlamını değiştirmeden onu sıfat haline getiren eklerle oluşturulurken, Arapçadaki yapılar farklı bir biçimde işlev görmektedir. Türkçedeki sıfat fiil yapısının Arapçaya aktarılmasında, dilsel farklar göz önünde bulundurularak, fiilin anlamını değiştirmeden belirli vezinlere dayanarak ism-i fâ'il ve ism-i mef'ul sıfatlarının kullanılması gerekmektedir.

10. “Küçük istasyon binasının arkasında, bataklı bir hatta çekilmiş eski bir vagonda kalıyorduk.” (UH 8).

(((((çekil-Ø-)miş+)) (eski ((bir vagon))da)) kalı-Ø)-yor)-duk.)

كُنَّا نَقِيمُ فِي عَرَبِيَّةٍ قَدِيمَةٍ سُجِبَتْ عَلَى سَكَّةٍ مَوْجِلَةٍ، خَلْفَ مَبْنَى الْمَحَطَّةِ الصَّغِيرِ.

Bu cümlede sıfat fiil eki olan **-miş**, **çekil-Ø-** fiiline gelerek sıfat görevli bir yapı oluşturmuş. Sıfat fiil olan **çekil-Ø-miş+**, “eski bir vagonda” ifadesini niteleyerek sıfat görevinde kullanılmıştır. Bu sıfat fiil grubu, “kalıyorduk” (yüklem) ifadesine bağlı olarak kullanılan bir tamamlayıcı yapıdır. Sıfat fiil eki, **çekli- Ø-** fiilinin anlamını değiştirmeden fiil kategorisinden isim kategorisine bir sıfat haline getirmiştir **çekli-Ø-> çekil-Ø-miş+**. Bu yüzden **çekil-Ø-miş** ifadesi, vagonun niteliğini. Arapçaya çevrildiğinde, **çekil-Ø-miş** sıfat fiilinin karşılığı olan “سُجِبَتْ çekilmiş” fiili, burada bir sıfat olarak değil, fiil olarak kullanılmıştır. “سُجِبَتْ çekilmiş” fiili, Arapçadaki gramatikal yapıya uygun şekilde kullanılmıştır, ancak sıfat fiil olarak Türkçedeki işlevi Arapçadaki cümlede farklı bir biçimde yer almaktadır. Burada, “سُجِبَتْ çekilmiş” fiili, vagonun çekilmiş olduğunu belirtir, ancak sıfat gibi bir görev üstlenmez. Bu durum, Türkçedeki sıfat fiil eklerinin Arapçadaki sıfat yapılarından farklı bir şekilde işlev görmesinden kaynaklanmaktadır. Türkçede fiil köklerine eklenen sıfat fiil ekleri, fiil anlamını değiştirmeden onu sıfat haline getirirken, Arapçadaki yapılar fiil olarak kullanılarak aynı anlamı verirler, fakat doğrudan sıfat fiil yapıları olarak kullanılmazlar. Arapça cümlede سُجِبَتْ (çekildi) fiili,

Türkçedeki sıfat fiil ekine karşılık gelmemektedir ve fiil olarak vagonun durumunu ifade etmektedir.

11. “Vagonun çatısına çekilmiş, iplere dolaşık ebruli, mavi kahkaha çiçekleri, cennet süpürgeleri, gece safaları, kadifeler, hatta teneke kutulara dikilmiş iki de karanfil vardı.” (UH 8).

((((((Vagon)un) çatısı)ı)na) çekil-Ø-miş+), (((((ip+ler+)e dolaş-Ø-ık+) ebru+Ø)+li), mavi kahkaha çiçekleri, cennet süpürgeleri, gece safaları, kadifeler, hatta (((((teneke+Ø) kutu+lar)+a) dikil-Ø-miş+) iki de karanfil vardı.

كَانَتْ هُنَاكَ زُهُورٌ ضَحِكَةٌ مُلْتَفَّةٌ بِالْحِبَالِ، مَبْقَعَةٌ بِالْأَلْوَانِ الرَّقَاءِ، مَسْحُوبَةٌ عَلَى سَطْحِ الْعَرَبَةِ؛ مِنْهَا أَزَاهِيرُ مَكْتَسَةٌ الْجَنَّةِ، وَزُهُورٌ مَجْدِ الصَّبَاحِ، وَالْقَطِيفَةُ، وَحَتَّى قُرْنَفَتَانِ مَزْرُوعَتَيْنِ فِي غَلَبٍ مِنَ التَّنَافُكِ.

çekil-Ø-miş+, ve dikil-Ø-miş+, sıfat fiilleri burada “çiçekler” ve “karanfil” kelimelerini niteliyor. Bu sıfat fiiller çekil-Ø- ve dikil-Ø- fiillerine -miş eki eklenerek fiil [-] kategorisinden sıfat görevinde isim [+] kategorisine dönüştürülmektedir. Sıfat fiil eki, çekil-Ø- ve dikil-Ø- fiillerin anlamını değiştirmeden onları sıfat haline getirmiştir. Dikil-Ø-miş+ sıfat fiili, çiçeklerin vagonun çatısına asılma durumunu, dikil-Ø-miş+ sıfat fiili ise karanfillerin kutuya dikilme durumunu belirtir. Arapçadaki çeviride, çekil-Ø-miş+ مَسْحُوبَةٌ ve dikil-Ø-miş+ مَزْرُوعَتَيْنِ sıfat fiilleri doğrudan fiil köklerinden sıfat fiil oluşturulmuş. Burada مَسْحُوبَةٌ çekil-Ø-miş+ fiili, sıfat olarak kullanılmakta ve “vagonun çatısına asılan” çiçeklerin durumunu belirtmektedir. Aynı şekilde, مَزْرُوعَتَيْنِ dikil-Ø-miş+ fiili de “karanfillerin kutuya dikilme” durumunu ifade etmektedir. Türkçede çekil-Ø-miş+ ve dikil-Ø-miş+ sıfat fiilleri, fiil köklerinin anlamını değiştirmeden sıfat fiil ekleriyle sıfatlara dönüşürken, Arapçadaki karşılıkları olan مَسْحُوبَةٌ ve مَزْرُوعَتَيْنِ fiil yapıları, sıfat gibi işlev görmekle birlikte, ism-i mef'ul “مَفْعُولٌ mef'ul” vezninde sıfatlar olarak işlev görmektedir.

12. “Vagon evin ırmağa bakan yüzüne bir pencere açılmıştı.” (UH 8).

كَانَ قَدْ فُتِحَ نَافِذَةٌ فِي الْجِهَةِ الْمُطَلَّةِ عَلَى النَّهْرِ مِنْ عَرَبَةِ الْقِطَارِ الْبَيْتِ.

((((((Vagon evi)n) ((((((ırmağ)a) bak)-Ø-an+) yüz)ün)e) (bir pencere)) açıl)mış)tı)

Bak-Ø-an+ sıfat fiili “yüz” kelimesini niteliyor. Bak-Ø-an+ sıfat fiili, bak-Ø- fiiline -An sıfat fiil eki eklenerek, “yüz” kelimesinin nitelik kazanmasını sağlıyor. “Bak-Ø-an+” burada, vagonun evin ırmağa bakan tarafındaki pencerenin açıldığını belirtmek için

kullanılmıştır. Arapçaya çevrildiğinde, “**bakan** الْمَطْلَّة ” kelimesi sıfat fiil olarak kullanılmıştır. Türkçedeki **bak-Ø-an+** sıfat fiilinin karşılığı olan “**bakan** الْمَطْلَّة ” Arapçadaki ism-i fâ’il “**Müf’il** مُفْعِل ” veznine dayanan sıfat formuyla, “**ırmağa bakan yüz**” ifadesini nitelendiriyor. Burada, “**bakan** الْمَطْلَّة ” kelimesi, Türkçedeki sıfat fiilin işlevini karşılayarak, bir tarafın bakan yönünü tanımlıyor.

13. “Sabah uyandığında pencereden sızan güneş gözlerini kamaştırır; ortalığı bir karanfil kokusu kaplardı.” (UH 8).

(((((Sabah) uyan)dığın)da) (((((pencere)den) sız)an) güneş) (((((((göz)ler)i)n)i) kamaştırır)); ortalığı bir karanfil kokusu kaplardı.

عندما تَسْتَيْقِظُ فِي الصَّبَاحِ، تُبْهِرُ الشَّمْسُ الْمُسَلَّلَةُ مِنَ النَّافِذَةِ عَيْنَيْهِ؛ وَكَانَ عَطَرُ الْفُرْنُجِ يَمَلَأُ الْمَكَانَ.

Pencere+Ø+den+sız-Ø-an+ güneş+Ø sıfat fiili, **sız-Ø-** fiiline **+An**, ekleyerek güneşin pencereden içeri girmesi ve ortamı aydınlatma durumunu belirtir. Buradaki sıfat fiil **sız-an+**, güneşin fiziksel hareketiyle ilgili bir özellik ekler ve “**sızan güneş**” ifadesi, güneşin yavaşça, belli bir yönüyle içeri girmesini betimler. Arapçadaki karşılıkta الشَّمْسُ الْمُسَلَّلَةُ مِنَ النَّافِذَةِ **pencereden sızan güneş** sıfat fiili, Türkçedeki **sız-Ø-an+** sıfat fiilinin karşılığı olarak kullanılmıştır. **السَّالِةُ sızan** kelimesi, güneşin pencereden sızan ışığını betimleyerek, aynı zamanda Türkçedeki sıfat fiilin işlevini yerine getirmektedir. Arapçadaki **السَّالِةُ sızan** ifadesi, sıfat fiil olarak, güneşin pencereden içeri sızma durumunu ve çevreyi aydınlatma sürecini tanımlar. Türkçede sıfat fiil ekleri, fiilin anlamını değiştirmeden sıfat haline getirirken, Arapçadaki karşılıkları olan **السَّالِةُ sızan** sıfat fiili, ism-i fâ’il “**Mütefa’il** مُتَفَعِّل ” vezninde sıfat olarak kullanılarak benzer bir anlam aktarımı sağlamaktadır.

14. “Bende kalan fotoğraflar hep böyle.” (UH 9)

((((((((Ben)de) kal)an) fotoğraf)lar) (hep) (böyle))

الصُّوَرُ الْبَاقِيَّةُ عِنْدِي هِيَ دَائِمًا هَكَذَا.

Ben+Ø+de+kal-Ø-an+fotoğraf+lar sıfat fiili. **Kal-Ø** fiiline **-An** sıfat fiil eki ekleyerek fotoğrafların “**bende kalan**” hâlini tanımlar. Yani fotoğrafların zaman içinde biriktirilmiş ve kalmış olma durumu burada sıfat olarak kullanılmıştır.

Arapçadaki karşılıkta الصُّوَرُ الْبَاقِيَّةُ عِنْدِي sıfat fiili, Türkçedeki **bende kalan fotoğraflar** sıfat fiilinin karşılığı olarak kullanılmıştır. **الكالان** ekleşmesi, fotoğrafların birikmiş ve

kalmış durumunu açıklayan sıfat olarak işlev görmektedir. Burada الْبَاقِيَّةُ **kalan**, Türkçedeki sıfat fiilin yaptığı gibi, fotoğrafların **bende kalan** hâlini belirtmektedir. Türkçedeki sıfat fiil ekleri, fiilin anlamını değiştirmeden sıfat olarak kullanılırken, Arapçadaki karşılığı olan الْبَاقِيَّةُ **kalan** kelimesi ism-i fâ'il “فَاعِلِ الْفَاعِلِ” vezninde sıfat olarak, fotoğrafların birikmiş olma durumunu betimlemektedir.

15. (((Irmağın (karşı yaka)sın)da uzan)an nahiye)de galiba bir zahire tüccarının kâtipliğini yapıyordu. (UH 9)

كَانَ يَشْتَغِلُ، عَلَى مَا يَبْدُو، كَاتِبًا لِتَاجِرِ حُوبٍ فِي النَّاحِيَةِ الْمُمْتَدَّةِ عَلَى الصِّفَّةِ الْمُقَابِلَةِ لِلنَّهْرِ.

Uzan-Ø-an+ sıfat fiili “**nahiye**” kelimesini nitelendiriyor. **Uzan-Ø-an+** sıfat fiili, “**nahiye**” kelimesine ait bir özelliği belirtiyor. Bu sıfat fiil, mekânın bir yönünü, yani uzandığı tarafı tanımlar. Arapçadaki çeviride الْمُمْتَدَّةِ **uzanan** sıfat fiili, Türkçedeki **uzan-Ø-an+** sıfat fiilinin karşılığı olarak kullanılmıştır. الْمُمْتَدَّةِ **uzanan** kelimesi, mekânın uzandığı yönü ifade ederek sıfat fiil olarak işlev görmektedir. Burada, الْمُمْتَدَّةِ **uzanan** sıfat fiili, “**nahiye**” kelimesinin yönünü tanımlayarak, mekânın belirli bir tarafını belirtmektedir. Türkçedeki sıfat fiil yapısı, fiil anlamını değiştirmeden sıfat haline getiren eklerle işlev görürken, Arapçadaki karşılığı olan الْمُمْتَدَّةِ **uzanan** fiili de benzer bir işlevi sıfat olarak yerine getirmektedir.

16. Belki çıktığımız bu (bitmez (tükenmez yolculuklar)) sırasında bir kamyonun şoför mahallinde. (UH 10).

Belki çıktığımız bu **(bitmez (tükenmez yolculuklar))** sırasında bir kamyonun şoför mahallinde.

رُبَّمَا فِي أَثْنَاءِ هَذِهِ الرِّحَالِ الَّتِي لَا تَنْتَهِي وَلَا تَنْقُذُ، فِي مَقْعَدِ سَائِقِ شَاحِنَةٍ.

Bu cümlede **bit-Ø-mez+** ve **tüken-Ø-mez+ yolculuklar** sıfat fiilleri **bit-Ø-** ve **tüken-Ø-** fiillerine **-mAz** sıfat fiil ekini ekleyerek fiilinin anlamını değiştirmeden fiil kategorisinden [-] isim kategorisine [+] geçmiştir. Bu sıfatlar, yolculukların hiç sonlanmayacak gibi olduğunu ifade eder. Arapçadaki لَا تَنْتَهِي **bitmez** ve لَا تَنْقُذُ **tükenmez** ifadeleri de sıfat fiil benzeri işlevi görmektedir. لَا تَنْتَهِي kelimesi “la” olumsuzluk ekiyle kullanılarak, **bit- Ø -mez+** anlamını verir. Aynı şekilde لَا تَنْقُذُ fiili de olumsuz haliyle **tüken-Ø-mez+** anlamını taşır. Türkçedeki sıfat fiil eklerinin yerine, Arapçada fiil kullanılarak sıfat gibi bir anlam aktarılmaktadır. Arapçadaki bu fiillerin her biri

“yolculuklar” kelimesinin niteliğini belirtmekte olup, fiil olarak kullanılmışlardır ve sıfat görevini fiil kökleriyle yerine getirmektedir. Sonuç olarak, Arapçadaki لَا تَنْهِي **bitmez** ve لَا تُنْفَدُ **tükenmez** fiilleri, Türkçedeki **bit- Ø –mez+** ve **tüken- Ø –mez+** sıfat fiillerine benzer şekilde, yolculukların sonlanmayan ve tükenmeyen bir özelliğe sahip olduğunu anlatmaktadır. Arapçada bu fiiller, sıfat fiil olarak değil, doğrudan fiil olarak kullanılmıştır ancak aynı işlevi görürler.

17. Bu hadiseden sonra ne ((Kırcaali’de kal)an anne)sinden ne de diğer akrabalarından haber alamamışlar. (UH 11)

Bu hadiseden sonra ne ((Kırcaali’de kal)an anne)sinden ne de diğer akrabalarından haber alamamışlar.

لَمْ يَتَلَقَّوْا أَيَّ خَبَرٍ، لَا مِنْ وَالِدَتِهِ الَّتِي بَقِيَتْ فِي قَرْجَالِي، وَلَا مِنْ سَائِرِ أَقَارِبِهِ، بَعْدَ هَذِهِ الْحَادِثَةِ.

“kal-Ø–an+” sıfat fiili, “annesinden” ve “akrabalarından” kelimelerini nitelemektedir. “kal-Ø–an+” sıfat fiili, “kal-Ø–” fiiline, aynı anlamı koruyarak ancak yeni bir görev üstlenmesini sağlayan “-An” sıfat fiil eki getirilmesiyle oluşmuştur. Bu bağlamda “Kal-Ø–an+”, annesi ve akrabaları arasında kaybolmuş, onlara ulaşamayan bir durumu ifade etmektedir. Arapçadaki çeviride بَقِيَتْ kaldı fiili, kal- Ø –an+ sıfat fiilinin karşılığıdır. Burada بَقِيَتْ kaldı fiili, “annesinin” ve “akrabalarının” kaybolmuş olma durumunu belirtir, yani onların orada kaldığı ama ulaşılmadığı durumu ifade eder. بَقِيَتْ kaldı fiili, kal- Ø – fiil formunda kullanılsa da, Türkçedeki kal- Ø –an+ sıfat fiilinin işlevini yerine getirmektedir. Buradaki بَقِيَتْ kaldı fiili, bir sıfat gibi kullanılarak “annesinin” ve “akrabalarının” kaybolmuş ve ulaşılmayan durumunu belirtir.

18. Evin sahibi Nişantaşı’nda oturan zengin lakin kimsesiz bir yaşlı kadın imiş. (UH 11).

Evin sahibi (((Nişantaşı)’nda) otur-Ø)-an+) zengin lakin kimsesiz bir yaşlı kadın imiş.

كَانَتْ صَاحِبَةً الْبَيْتِ امْرَأَةً عَجُوزًا غَنِيَّةً وَخَدَاءً، تَسْكُنُ فِي نِيْشَانْتَاشِي.

Otur-Ø–an+ sıfat fiili “kadın” kelimesini nitelemektedir. Otur-Ø–an+ sıfat fiili, Otur-Ø– fiiline, aynı anlamı koruyarak ancak yeni bir görev üstlenmesini sağlayan -An sıfat fiil eki getirilmesiyle oluşmuştur. Burada, Otur-Ø–an+ sıfat fiili, kadının durumu ile ilgili bilgi verir. Arapçadaki çeviride تَسْكُنُ oturan fiili, Türkçedeki otur-Ø–an+ sıfat

fiilinin karşılığıdır. Ancak, Arapçadaki **تَسْكُنُ oturan** fiili, sıfat fiil olarak değil, fiil olarak kullanılmıştır. **تَسْكُنُ oturan** fiili, kadının oturduğu yeri belirtmekte olup, **Otur-Ø-an+** anlamını ifade eder. Burada **تَسْكُنُ oturan** fiili, kadının durumunu ve yaşadığı yeri tanımlar.

19. Güneş çoktan batmıştı; fakat çiftlik gene sabah oluyormuş gibi, şevkini kaybetmeyen bir aydınlık içinde, kuş cıvıltılarıyla dolu, gölgesiz, hüzünsüzdü. (GH 9)

Güneş çoktan batmıştı; fakat çiftlik gene sabah oluyormuş gibi, (((((şevk+Ø+i)+ni)+(kaybet-me))-yen)+(((bir aydınlık)((iç+Ø)+i))+nde)), kuş cıvıltılarıyla dolu, gölgesiz, hüzünsüzdü.

الشَّمْسُ كَانَتْ قَدْ غَرَبَتْ مُنْذُ وَقْتٍ طَوِيلٍ؛ وَلَكِنَّ الْمَرْعَةَ كَأَنَّهَا تُصْبِحُ مِنْ جَدِيدٍ، فِي ضِيَاءٍ لَمْ يَفْقَدْ حِمَاسَهُ، مُمْتَلِئٌ بِصَوْتِ رَفْرِقَةِ الْعَصَافِيرِ، بِلَا ظِلٍّ وَبِلَا حُزْنٍ.

Şevki+Ø+ni+kaybet-me-yen+ sıfat fiili, **kaybet-Ø-** fiiline önce **-me** olumsuzluk eki, ardından **-en** sıfat fiil eki eklenerek oluşturulmuştur. **Kaybet-me-yen+** sıfat fiili, kaybetme fiilinin olumsuz biçimini sıfat görevine dönüştürerek “**şevkini kaybetmeyen**” yapısında bir niteleme oluşturmuştur. Bu sıfat fiil, “**aydınlık**” ismini niteleyerek, o aydınlığın canlılığını, coşkusunu kaybetmediğini ifade eder. Sıfat fiil eki, **kaybet-Ø-** fiilinin anlamını değiştirmeden onu sıfat haline getirmiştir: **kaybet-Ø- > kaybet-me-yen+** böylece fiil [-] kategorisinden sıfat [+] kategorisine geçiş yapılmıştır. Arapçaya bu ifade doğrudan çevrildiğinde, **فِي ضِيَاءٍ لَمْ يَفْقَدْ حِمَاسَهُ** ifadesi “**şevkini kaybetmeyen bir aydınlık**” anlamına gelir. Bu yapı, Türkçedeki **kaybet-me-yen+** sıfat fiilinin anlamını ve işlevini doğrudan karşılamaktadır. Arapçada **لَمْ يَفْقَدْ** yapısı olumsuz bir fiil cümlesi kurarken, Türkçedeki **-meyen** sıfat fiil eki ile oluşturulan olumsuzluk ve sıfat işlevi burada fiil cümlesiyle sağlanmıştır. Türkçede fiile **-me** olumsuzluk ve **-en** sıfat fiil eki getirilerek nitelik kazandırılırken **kaybetmeyen**, Arapçada **لَمْ يَفْقَدْ** yapısı kullanılarak aynı anlamı ifade eden olumsuz sıfat cümlesi kurulmuştur. Her iki dilde de eylemin olumsuzluğu ve bu olumsuzlukla beraber ismin nitelenmesi sağlanmıştır.

20. Bu dört kişi; güç bela baskıdan kurtulup bana sığınmış, geceyi geçirmek istiyorlardı. (GH 9)

Bu dört kişi; güç bela baskıdan kurtulup (((bana) (sığın-Ø))-mış+), geceyi geçirmek istiyorlardı.

هَؤُلَاءِ الْأَرْبَعَةُ، بِصُعُوبَةٍ شَدِيدَةٍ، بَعْدَ أَنْ تَخَلَّصُوا مِنَ الضَّغْطِ، لَجَّؤُوا إِلَيَّ، وَكَانُوا يُرِيدُونَ قَضَاءَ اللَّيْلِ.

Bu cümlede sıfat fiil olarak kullanılan yapı **sığın-Ø-mış**+'tır. **Sığın-Ø-mış**+ sıfat fiili, **sığın-Ø-** fiiline getirilen **-mİş** sıfat fiil ekiyle oluşturulmuştur. Bu sıfat fiil, “**kişi+ler**” kelimesini nitelemektedir. Sığınmış dört kişi ifadesinde, “sığınmış” sıfat fiili, eylemi gerçekleştiren kişileri tanımlar; bu kişiler daha önce bir eylemi tamamlamış, yani bana sığınmışlardır. Sıfat fiil eki, **sığın-Ø-** fiilinin anlamını değiştirmeden onu sıfat haline getirmiştir: **sığın-Ø-** > **sığın-Ø-mış**+. Bu dönüşümde, fiil [-] kategorisinden sıfat [+] kategorisine geçiş sağlanmıştır. Arapçadaki karşılığı olan لَجُوا fiili ise çekimli bir geçmiş zaman fiilidir. Burada doğrudan bir sıfat fiil (ism-i fâ'il) yapılmamış, ancak anlam olarak eylemin tamamlandığı ve kişilere ait olduğu belirtilmiştir. Eğer tam sıfat fiil yapısında ifade edilmek istenseydi Arapçada “الَّذِينَ لَجُوا” (sığınmış olanlar) gibi bir yapı kullanılabilirdi. Bu ifade, Türkçedeki **sığın-Ø-mış**+ sıfat fiilinin doğrudan karşılığı olurdu.

21. Kan içine sızmış olacak ki entarisi beğenmemiş. (GH 10)

(((((Kan) içi)ne) sız-Ø)-mış)+ ol-Ø)-acak)+ ki entarisi beğenmemiş.

يَبْدُو أَنَّ الدَّمَ قَدْ تَسَلَّلَ فِي دَاخِلِهِ، وَلَمْ يُعْجِبْهُ فَمِيصُهُ.

Bu cümlede sıfat fiil olarak kullanılan yapı **sız-Ø-mış**+'tır. **Sız-Ø-mış**+ sıfat fiili, **sız-Ø-** fiiline getirilen **-mİş** sıfat fiil ekiyle oluşturulmuştur. Bu sıfat fiil, “kan” kelimesini nitelemekte ve kanın içine sızmış olma durumunu ifade etmektedir. Sıfat fiil eki, **sız-Ø-** fiilinin anlamını değiştirmeden onu sıfat haline getirmiştir: **sız-Ø-** > **sız-Ø-mış**+. Bu dönüşümde, fiil [-] kategorisinden sıfat [+] kategorisine geçiş sağlanmıştır. Arapçada bu yapı تَسَلَّلَ (sızdı) fiili ile verilmiştir. Ancak Arapçada doğrudan sıfat fiil yapılmamış, fiil cümlesiyle geçmişte tamamlanan bir hareket belirtilmiştir. Eğer doğrudan sıfat fiil yapılacak olsaydı “الْمُتَسَلِّلُ” gibi ism-i fâ'il formu kullanılabilirdi.

22. Yalnız yaranın ağzında kurumuş kahve telvesini andıran pıhtılar birikmiş, güneşten kerpiç kermiş olan kan pıhtılaştı. (GH 10)

((Yalnız) (((yaranın) ağzı)nda) ((kuru-Ø-muş) (kahve+Ø+ telvesi)ni) ((andır-Ø-an)+ pıhtı+lar) birik-Ø-miş+), (((((güneş+Ø+ten) (kerpiç+Ø ker-Ø-)miş+) ol-Ø)-an)+ kan+Ø) ((pıhtılaştır-Ø)-tı-Ø)). (GH 10)

فَقَطَّ تَجَمَّعَتْ عَلَى فَمِ الْجُرْحِ خَثَرَاتٌ جَافَةٌ تُشَبِّهُ رُسُوبَ الْفَهْوَةِ، وَتَخْتَرُ الدَّمَ الَّذِي تَجَمَّدَ مِنَ الشَّمْسِ كَأَنَّهُ طُوبُ طِينِي.

Bu cümlede üç tane sıfat fiil bulunmaktadır: **kuru-Ø-muş+**, **andır-Ø-an+** ve **ker-Ø-miş+**. **Kuru-Ø-muş+** sıfat-fiili, **kuru-Ø** fiiline getirilen **-muş** ekiyle oluşturulmuştur ve “**pıhtılar**” kelimesini niteler. Bu sıfat fiil, “**pıhtıların**” kuru olduğunu ve kahve telvesine benzediğini ifade eder. **Andır-Ø-an** sıfat fiili, **andır-Ø** fiiline eklenen **-an** ekiyle oluşturulmuştur. Burada “**kahve telvesi**” ifadesini niteleyerek pıhtıların neye benzediğini anlatır. Üçüncü olarak **ker-Ø-miş** sıfat fiili ise **ker-Ø** fiiline getirilen **-miş** ekiyle oluşturulmuştur ve “**kan**” kelimesini niteler; kanın güneşten dolayı kerpiç gibi sertleştiğini ifade eder. Bu sıfat fiillerin üçü de fiil anlamlarını değiştirmeden onları isim kategorisine geçirip sıfat görevine taşımıştır. Arapça çevirideki karşılıkları sırasıyla şöyledir: **جَافَ kuru-Ø-muş**, **تَشَبَّهَ andır-Ø-an** ve **تَجَمَّدَ ker-Ø-miş**. Arapçada **جَافَ** kelimesi sıfat-ı müşebbehe, ism-i fâ ile hem lafız hem de mana açısından benzemektedir. Türkçedeki **kuru-Ø-muş** sıfat-fiilinin karşılığıdır; “**pıhtıların**” kuru özelliğini anlatır. **تَشَبَّهَ** ifadesi doğrudan fiildir ve **andır-Ø-an** sıfat fiilinin görevini yerine getirmekte, bir benzetme anlamı oluşturur. Türkçede sıfat fiil olan bu ifade Arapçada fiil cümlesi şeklinde karşılanmıştır. **تَجَمَّدَ** fiili ise Türkçedeki **ker-Ø-miş** anlamına karşılık gelen bir çekimli fiildir ve sıfat görevini görmek üzere “**kan**” kelimesini niteleyen sıfat cümlesi şeklinde kullanılmıştır. Arapça çeviride fiil cümleleriyle sıfat işlevi verilmiştir. Her iki dilde de sıfat-fiillerin ya da fiil cümlelerinin işlevi benzerdir; ismi niteleyerek ona ait özelliği anlatırlar.

23. Yoğurt süzdüğümüz eski, çürük torbadan atılmış bir parça. (GH 11)

((Yoğurt süz-Ø)-dügü)+müz) eski, çürük torbadan atılmış bir parça.

قِطْعَةٌ مَرْمِيَّةٌ مِنْ كَيْسٍ قَدِيمٍ وَبَالَ كُنَّا نُنْصَفِي فِيهِ اللَّبَنَ.

Bu cümlede iki sıfat-fiil bulunmaktadır: **süz-Ø-dügü+müz** ve **atıl-Ø-miş+**. **süz-Ø-dügü+müz** sıfat-fiili, **süz-** fiiline eklenen **-dik** sıfat-fiil eki ve ardından gelen kişi ekiyle oluşturulmuştur. Burada “torba” kelimesini niteleyerek torbanın yoğurt süzmek amacıyla kullanıldığını belirtmektedir. Diğer sıfat-fiil olan “atılmış” ise **at-** fiiline getirilen **-miş** sıfat-fiil ekiyle oluşturulmuştur. Bu sıfat-fiil “parça” kelimesini niteleyerek, parçanın daha önce gerçekleştirilen bir eylem (atılma) sonucunda oluştuğunu gösterir. Her iki sıfat-fiil de fiilin anlamını değiştirmeden onu fiil kategorisinden isim kategorisine geçirip sıfatlaştırmıştır. Arapça çeviride “süzdüğümüz” ifadesi doğrudan sıfat-fiil formunda değil, **كُنَّا نُنْصَفِي** şeklinde fiil cümlesi olarak karşılanmıştır. Bu ifade torbanın ne amaçla kullanıldığını belirtir. “Atılmış” sıfat-fiili için ise Arapçada doğrudan ism-i mefûl

kalıbında sıfat olarak kullanılan مَرْمِيَّةٌ tercih edilmiştir. Böylece Türkçedeki sıfat-fiil kullanımına benzer işlev Arapçada da gerçekleştirilmiştir.

24. O, aşağı indikten biraz sonra **burnuma mutfaktan yana tavada yakılan bir zeytinyağı kokusu geliyordu.** (GH 11)

O, aşağı indikten biraz sonra ((((((burnuma) ((mutfaktan) yana) (tavada) (yakıl-Ø-an (bir ((zeytinyağı)) kokusu)) gel)iyor)du).

بَعْدَ نُزُولِهِ بِقَلِيلٍ، كَانَ يَصِلُ إِلَى أَنْفِي مِنْ جِهَةِ الْمَطْبَخِ رَائِحَةُ زَيْتِ زَيْتُونٍ كَانَ يُحْرَقُ فِي الْمِقْلَةِ.

“Yakıl-Ø-an” sıfat-fiili, yak-Ø- fiiline gelen -(y)An sıfat-fiil ekiyle oluşturulmuştur. Bu yapı, “zeytinyağı kokusu”nu niteleyerek onun tavada gerçekleşen yakılma eylemiyle ilişkisini açıklar. Sıfat-fiil, temel fiil anlamını değiştirmeden isim kategorisine geçirip, sıfat olarak niteleyici görev kazanmıştır. Arapça çeviride bu sıfat-fiilin karşılığı olarak doğrudan ism-i mef’ûl kalıbında yer alan مَقْلِيَّ (kızartılmış/yakılmış) sıfatı kullanılmıştır. Böylelikle her iki dilde de sıfat-fiilin işlevi aynıdır ve nitelediği isme özellik kazandırmaktadır.

SONUÇ

Bu tezde, Türkçe ve Arapçadaki sıfat fiil yapıları betimsel ve karşılaştırmalı analiz yöntemleriyle ele alınmıştır. Literatür taraması, tarihsel gelişim incelemesi, dilbilgisel çözümleme ve örnek cümle karşılaştırmaları yoluyla, her iki dilin morfolojik ve sentaktik özellikleri sistematik olarak değerlendirilmiştir .

İnceleme sonuçlarına göre, Türkçede sıfat fiil kategorisi, fiillere eklenen sıfat fiil işlevli eklerle meydana gelen tamlama ilişkisi ile açık ve öngörülebilir bir ekleşme dizisi arz eder. Bu ekler, genel olarak önceden belirlenmesinin mümkün olmayan sayıdaki işlevleri doğrudan karşılayacak alt işlev ve üst işlev düzenekleri sunar . Örneğin, dilbilgisi zamanı olmadığı halde gelecek zaman algısını oluşturan ve istek / beklenti gibi işlevlerde sıklıkla karşılaşılan -(y)AcAk şekli için “gelecek konuklar” tamlamasında tamlayan görevini üstlenirken; Arapçadaki karşılığı ’الضُّيُوفُ الَّذِينَ سَيَأْتُونَ’ da bu işlev, se- (سَ) gelecek zamanı ve “الَّذِينَ” ilgi zamiriyle sağlanmaktadır.

Arapçada sıfat fiiller esas olarak üç harfli köklerin ism-i fā'il (fa'il) ve ism-i mef'ul (maf'ul) vezinlerine yerleştirilmesiyle türetilir. Bu kalıplar, kök anlamını koruyarak hem fail (“yazan”-كاتب) hem de edilgen (“yazılmış”-مكتوب) sıfat fiil formları oluşturur. Esasen ism-i fā'il ve ism-i mef'ul arasında sadece çatı farkı bulunmaktadır. Bazı örneklerde ise Türkçedeki eklemeye sağlanan nitelendirme, Arapçada fiil cümleleri veya sıfat cümleleri aracılığıyla ifade edilmektedir; örneğin “süzdüğümüz torba” yapısı, Arapçada fiil cümlesi olarak كُنَّا نُصْفِي ile aktarılmıştır

Morfolojik karşılaştırma, iki sistemin temel farklarını ortaya koymaktadır:

Türkçede sözcüğün anlam ve sözdizimsel işlevini belirleyen tüm değişiklikler, köke sıralı olarak iliştilen eklerle gerçekleştirilir. Fiilin sonuna eklenen sıfat fiillerin ekleri fiilin anlamını değiştirmeden fiil kategorisinden isim kategorisine taşır.

Bu eklerin birbiriyle çakışmayan işlevleri ve sabit eklenme sırası, morfolojik çözümlemeyi hem üretici hem de alıcı için son derece şeffaf kılar ve daima çekim eklerinden (zaman ve şahıs eklerinden) önce gelir ve her ek, eklenme konumuna göre üstleneceği morfofonemik rolü önceden belli eder . Bu sayede hem çözümlemeye dayanan tahlil hem de dil öğretimi süreçlerindeki ek-işlev eşlemesi kolaylıkla gerçekleştirilebilir.

Bu dizilimde sıfat fiil ekleri, yapım ekleri gibi yeni bir temel anlam üretmez; aksine, fiilin sahip olduğu hareket veya oluş anlamını “sıfat” formunda sunar ve şahıs eki almazlar.

Arapçada her kelime, genellikle üç (nadir durumlarda dört) ünsüzden oluşan bir kök (جذر) üzerine inşa edilir. Bu kökün bağlandığı vezinler (kalıplar) sayesinde içsel (infix) ünlü değişiklikleri ve bazen radikal harf türemeleri (şedde, hemze, vb.) yoluyla yeni sözcük türleri oluşturulur: ism-i fā'il (“fa'il” vezin): k-t-b → kātīb “yazan” / ism-i mef'ul (“maf'ul” vezin): k-t-b → mektūb “yazılan”

Arapça morfolojide, kök-vezin etkileşimi hem türetme hem de çekim için zorunlu olduğundan, değişiklikler çoğunlukla kelime gövdesinin iç kısmında gerçekleşir; ek-ekleme ise daha sınırlı, genellikle zamir ekleri veya edatlarda görülür.

Sentaktik açıdan da her iki dil, sıfat fiilleri isim tamlamalarında veya cümle içi nitelemelerde kullanırken farklı stratejilere başvurur. Türkçede ek-bağımlı tamlamalar tercih edilirken; Arapçada çoğu zaman mastar veya fiil kalıplarıyla oluşturulan sıfatlar, nispeten bağımsız bir fiil cümlesi olarak işlev görür.

Dil öğretimi açısından, her iki dildeki sıfat fiil yapılarına odaklı karşılaştırmalı materyaller hazırlanmalı; Türkçeyi öğrenen Arapça konuşurlara eklemeli morfolojinin düzeni, Arapçayı öğrenen Türkçe konuşurlara ise kök-kalıp sisteminin işleyişi interaktif egzersizlerle öğretilmelidir.

Bu sonuçlar, Türkçe ve Arapçanın gramatikal sistemlerinin karşılaştırmalı çalışmalarında her iki dilin öğretimi ile çevirisi alanlarında uygulanabilir öneriler sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Afgani, S. M. A. (2003). El-Mucez fi Kava'id El-Luğa El-Arabiyye. Daru'l-Fikr, Beyrut.
- Atabay, N., Özel, S., & Kutluk, İ. (2003). Sözcük türleri. Papatya Yayıncılık.
- Banguoğlu, T. (2007). Türkçenin Grameri. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1984). Türk Dili Tarihi. Enderun Kitabevi.
- Ediskun, H. (2010). Türk Dilbilgisi. Remzi Kitabevi.
- Ergin, M. (1998). Türk Dil Dilgisi. Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- Ercilasun, A. B. (2004). Türk Dili Tarihi. Akçağ Yayınları.
- Gencan, T. N. (2001). Dilbilgisi. Ayraç Yayınevi.
- Grönbech, K. (1941). Türkçenin Yapısı (çev.: Mehmet Akalın). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gündüzöz, S. (2015). Arapçanın Söz Varlığı. Grafiker Yayınları.
- Hamis, M. A. A. (2014). El-Hilaf Es-Sarfî fi'l-Muştaqqat ve Usuliha. Arap Dili Fakültesi, Asyut.
- Hengirmen, M. (2002). Türkçe Dilbilgisi. Engin Yayınevi.
- İbn Sarrac, E. B. M. B. Es-Seri en-Nahvi. (2009). El-Usul fi'n-Nahv. Kültürel Dini Kütüphane.
- Karaağaç, G. (2009). Türkçenin Söz Dizimine Dilbilimsel Bir Bakış: Türkçenin söz dizimi (Kesit Yayınları No. 12). Kesit Yayınları.
- Karay, R. H. (2009). Gurbet Hikâyeleri. İnkılap Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (1992). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). Gramer Terimleri Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kutlu, M. (2012). Uzun Hikâye. Dergâh Yayınları.
- Oğuzkan, A. (2001). Örneklerle Türkçe ve Kompozisyon Bilgileri. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Özkan, M. (2009). Türkiye Türkçesi Söz Dizimi (K. Sevinçli & V. Çözümlemeli). Akademik Kitaplar Yayıncılık.

- Topaloğlu, A. (1989). Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü. Ötüken Yayınları.
- Topçu, Ç. (2011). Türkçede Sıfat Fiil Kategorisi (Unpublished doctoral dissertation). Sakarya Üniversitesi.
- Tuna, O. N. (2020). Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turan, Z. (2024). Türk Dilciliğine Yazılar. Kesit Yayınları.
- Uralgiray, Y. (1986). Arapça İlk ve İleri Dilbilgisi. Tebliğ Yayınları.



ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Maysam Emad Yaseen AL SBOU	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Ürdün Üniversitesi
Fakülte	Yabancı Diller Fakültesi
Bölümü	Türkçe ve İngilizce
Makale ve Bildiriler	
1. Sbou, M., & Mohamed, S. (2024). Yazarı Bilinmeyen Bir Kaside-İ Bürde Tercümesi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (4), 105-152.	
2. Sbou, M. (2023). Türkçedeki ve Arapçadaki Etken-Edilgen Fiil Çatılarının Karşılaştırılması. Sakarya Dil Dergisi, 1(2), 162-172.	